

เอกสารว่าด้วยทางไมตรีกับฝรั่งเศส

สมัยกรุงศรีอยุธยา

พระทัยปริญญา

พิมพ์แจกในงานปลงศพ

นางดิน พันธุ์สมบัติ ผู้มารดา

วันที่ ๓ เมษายน พ. ศ. ๒๔๘๓

ณ วัดขุนพรหม

พิมพ์ที่โรงพิมพ์พระจันทร์

เอกสารว่าด้วยทางไมตรีกับฝรั่งเศส

สมัยกรุงศรีอยุธยา

พระชัยปริญา

พิมพ์แจกในงานปลงศพ

นางสิน พันธุ์สมบัติ ผู้มารดา

วันที่ ๓ เมษายน พ. ศ. ๒๔๘๓

ณ วัดขุนพรหม

พิมพ์ที่โรงพิมพ์พระจันทร์

NATIONAL LIBRARY OF THAILAND

31111004381719

คำนำ

นายสมศักดิ์ พันธุ์สมบุญ รับฉันทะจากพระชัยปรีญา
ผู้บิดา มาขอเรื่องสำหรับพิมพ์เป็นที่ระลึก ในงานประชุมเพลิง
ศพนางสิน พันธุ์สมบุญ มารดาพระชัยปรีญา

กรมศิลปากรได้เลือกได้เรื่องอธิบายเรื่องเบื้องต้นที่ไทยจะเป็น
ไมตรีกับฝรั่งเศส และ จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส
ซึ่งเข้ามาตั้งกรุงรัตนโกสินทร์สมเด็จพระนารายณ์ รวมให้ชื่อว่า เอกสาร
ว่าด้วยทางไมตรีกับฝรั่งเศสสมัยกรุงศรีอยุธยา หนังสือนี้มี
ประโยชน์มากในการค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ เมื่อเจ้าภาพ
พิจารณาตลอดแล้วก็พอใจ และตกลงรับพิมพ์ดังปรากฏอยู่ใน
เล่มนี้

กรมศิลปากรขออนุโมทนากุศลบรรพเบตพลี ที่เจ้าภาพ
บำเพ็ญอุทิศสนองคุณเป็นส่วนแสดงกตัญญูต่อบิดา น้าสร
เสรี ยิ่งนักและหวังว่าบรรดาผู้ได้รับหนังสือนี้ไป คงจะพอใจ
ทั่วกัน.

กรมศิลปากร

วันที่ ๑๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๘๐

คำอุทิศ

พระชัยปริณญาและน้อง ๆ

ขออุทิศส่วนกุศลสนองคุณ

แด่

นางสิน พันธุ์สมบัติ ผู้เป็นมารดา

ซึ่งถึงแก่กรรม

เมื่อ

๒๒ พฤศจิกายน ๒๕๓๕

นางสิน

พ.ศ. ๒๔๐๔ - ๒๔๓๕

คำปรารภ

ถึงคราวที่ข้าพเจ้าและน้องๆ จะทำการปลงศพ นางสินธุ์ เป็นมารดาเป็นการสนองคุณตามหน้าที่บุตร จึงปรารภถึงหนังสือที่จะพิมพ์ขึ้นเป็นพระลัทธิ เห็นว่าเอกสารต่อไปนี้ ซึ่งข้าพเจ้าได้รับความเอื้อเฟื้อจากกรมศิลปากร เป็นการเหมาะสมแก่งาน เพราะให้เราทราบว่า ประวัติศาสตร์ของกรุงศรีอยุธยาในสมัยนั้นเป็นมาอย่างไร ส่วนที่จะเป็นประโยชน์มากหรือน้อยย่อมสุดแล้วแต่อัธยาศัยของผู้อ่าน

พระทัยปรีญญา

บ้านหลังหอทะเบียนที่ดิน

๓๘/๓๒/๗๐

สารบัญ

อธิบายเรื่องเบื้องต้นที่ไทยจะเป็นไมตรีกับฝรั่งเศส	หน้า (๑)
จดหมายเหตุของคณะบาดหลวงฝรั่งเศส ซึ่งเข้ามาตั้ง ครั้งรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์	,, ๑
จดหมายเหตุของฟอลคอน เรื่องให้ทางฝรั่งเศส จัดคนขึ้นลาดเข้ามาเมืองไทย	,, ๑
จดหมายเหตุของบาดหลวงวาเซ	,, ๔
ว่าด้วยการรับรองทูตไทยที่เมืองเบรสต์	,, ๔
ว่าด้วยทูตไทยถึงกรุงปารีส	,, ๕
ว่าด้วยทูตไทยเข้ากรุงปารีส	,, ๑๓
ว่าด้วยกระบวนรับทูตไทย	,, ๑๔
จดหมายมองซิเออร์เดอล็ยอน ว่าด้วยบัญชีของไทยส่ง	,, ๑๕
จดหมายมองซิเออร์เดอล็ยอน ว่าด้วยความเรียบร้อย ของทูตไทย	,, ๑๘
จดหมายมองซิเออร์เดอบรีชาเซย์ ว่าด้วยสำแดงข้อ ปฏิจาวิสัย	,, ๑๙
จดหมายเหตุของบาดหลวงวาเซ ว่าด้วยปืนโดได้รับเกียรติ ในการปฏิจาวิสัย	,, ๒๐
คำชมเชยของมองซิเออร์เดอบรีชาเซย์แสดงต่อทูตไทย	,, ๒๒
คำชมเชยของบาดหลวงเดอล็ยอนแสดงต่อทูตไทย	,, ๒๓

จดหมายมองซิเออร์เคอบริชาเซย์ ว่าด้วยการเลี้ยง

ทูตไทยที่ไฮเต้ลมาดัมเดอเนมอง

หน้า ๒๖

จดหมายมองซิเออร์ดีแบร์ซ เรื่องรับคนไทยเข้าศาสนา

กฤศต์

,, ๒๕

จดหมายมองเซนเยอร์ลาโน ว่าด้วยข่าวขบถเมืองไทย

,, ๓๓

จดหมายมองเซนเยอร์ลาโน ถวายบุตรฟอลคอนเป็น

มหาดเล็กดึกเดอบูรกอญ์

,, ๓๖

จดหมายมองเซนเยอร์ลาโน ถวายบุตรฟอลคอนเป็น

มหาดเล็กดึกดังบู

,, ๓๘

(๑)

อธิบายเรื่องเบื่องต้นที่ไทยจะเป็นไมตรีกับฝรั่งเศส

เดิมการไปมาค้าขายในระหว่างนานาประเทศ ที่อยู่ในยุโรป กับประเทศทั้งหลายทางตะวันออกนั้นต้องเดินทางบก พวกฝรั่ง โปรตุเกสพยายามหาทางเดินเรือกำปั่นอ้อมทวีปอาฟริกามาถึง อินเดียได้ก่อนชาติอื่นเมื่อ พ. ศ. ๒๐๔๑ ในสมัยนั้นพวกชาว ประเทศทางตะวันออกยังไม่สันตติใช้ปืนไฟเหมือนฝรั่ง พวก โปรตุเกสก็อาศัยใช้อาวุธปืนไฟเป็นกำลังเที่ยวปราบปรามเมือง น้อยใหญ่ตามชายทะเล ได้เมืองขึ้นแต่อินเดียเป็นระยะมาถึง เมืองมละกาในแหลมมลายู แลตลอดไปจนเหล่าเกาะชวาแล เมืองมาเก๊าแดนจีนเป็นที่สุด แต่พวกโปรตุเกสหาไม่เบียดเบียน ได้ถึงเมืองไทยไม่ เป็นแต่ให้มาทำทางพระราชไมตรีในครั้ง รัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ณ กรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ. ศ. ๒๐๖๐ แต่นั้นก็มีพวกโปรตุเกสเข้ามาตั้งค้าขายอยู่ในเมืองไทย (สืบเชื้อ สายมาจนถึงพวกที่อยู่ตำบลกัวจั้นในบัดนี้) เมื่อพวกโปรตุเกส เข้ามาตั้งค้าขายอยู่ไม่ช้านัก มาอาสาเป็นทหารเข้ากองทัพหลวง สมเด็จพระไชยราชาธิราชไปรบพม่าที่เมืองเชียงกราน^(๑) มีบำ- เเหน็จความชอบ สมเด็จพระไชยราชาธิราชจึงพระราชทานที่ตำบล

(๑) ในหนังสือพระราชพงศาวดารเรียกชื่อควบกันว่า เชียงไกร เชียงกราน เพราะภาษามอญเรียกว่า เติงไกรน์ เดี่ยวอังกฤษ เรียกว่าเมืองฉัตตะวัน ไปทางด้านพระเจดีย์ ๓ องค์

บ้านดินที่ริมลำแม่น้ำฝั่งตะวันตกเหนือปากคลองตะเคียน ให้พวกโปรตุเกสตั้งบ้านเรือนเป็นภูมิลำเนา แลพระราชทานอนุญาตให้สร้างวัดศาสนาคริสต์ในที่นั้น ก็มีตำบลบ้านฝรั่งโปรตุเกสที่กรุงศรีอยุธยาแต่นั้นมา

พวกโปรตุเกสใช้เรือไปมาค้าขายถึงประเทศทางตะวันออก ได้กำไรร่ำรวยอยู่แต่ชาติเดียวเกือบร้อยปี จนราว พ. ศ. ๒๑๓๕ พวกฮอลันดากับพวกอังกฤษสืบรู้หนทางที่พวกโปรตุเกสเดินเรือ จึงพยายามแล่นเรืออ้อมทวีปอาฟริกาออกมาถึงประเทศตะวันออกได้บ้าง พวกฮอลันดามาถึงเมืองไทยตอนปลายรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เมื่อ พ. ศ. ๒๑๔๑ พวกอังกฤษมาถึงเมืองไทยในต้นรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถเมื่อ พ. ศ. ๒๑๕๕ ต่างเชิญพระราชสาส์นขอเป็นทางพระราชไมตรีมาจากเจ้านายของตน เพื่อจะได้ไปมาค้าขายยังเมืองไทย ก็โปรดฯ พระราชทานอนุญาตให้ไปมาค้าขายได้เหมือนพวกโปรตุเกส

แต่พวกโปรตุเกสเป็นอริกับพวกฮอลันดาแลอังกฤษที่ในยุโรป สาเหตุเกิดแต่ถือลัทธิศาสนาคริสต์ต่างกัน พวกโปรตุเกสถือลัทธิโรมันคาทอลิก ซึ่งยอมอยู่ในโอวาทของโป๊ปไปณกรุงโรม ฝ่ายพวกฮอลันดาแลอังกฤษนั้นถือลัทธิโปรเตสแตนต์ของพวกที่เอาใจออกหากจากโป๊ปไปตั้งเป็นลัทธิขึ้นใหม่ เลยวิวาทถึงรบพุ่งกัน เมื่อพวกฮอลันดากับพวกอังกฤษออกมาได้ถึงประเทศทางตะวันออก ก็มาร่วมมือกันรบรานแย่งชิงบ้านเมือง

แลสมบัติที่โปรตุเกสมาได้ไว้ทางตะวันออกนี้ พวกโปรตุเกส
ก็อ่อนกำลังลงเป็นอันดับมา อังกฤษตั้งหน้าหาอำนาจทางอินเดีย
ส่วนฮอลันดามาตั้งหน้าหาอำนาจทางเหล่าเกาะชวา เกาะชวา
อยู่ใกล้เมืองไทยกว่าอินเดีย จึงมีพวกฮอลันดาเข้ามาตั้งค้าขาย
อยู่ณกรุงศรีอยุธยา ก่อนพวกอังกฤษ พวกฮอลันดาทำความ
ชอบในรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถด้วยอาสาสงครามเป็นต้น ก็
ได้พระราชทานให้ตั้งเป็นภูมิลำเนาทางริมฝั่งแม่น้ำฟากตะวันออก
ใกล้ปากน้ำแม่เปี้ย ตรงกับบ้านพวกโปรตุเกสข้าม ครั้นต่อมา
ถึงแผ่นดินพระเจ้าทรงธรรม พวกฮอลันดาทำความชอบยิ่งขึ้น
จึงได้พระราชทานที่ที่ปากน้ำเจ้าพระยาทางฝั่งตะวันตก ตรงริม
คลองบางปลากดข้างเหนือ เมืองสมุทรปราการ ให้สร้างเป็น
สถานที่ไว้สินค้าอีกแห่งหนึ่ง พวกฮอลันดาก็ก่อสร้างสถานที่
ต่าง ๆ ขึ้นณที่นั้น เป็นทำนองเมืองของพวกฮอลันดา เรียกชื่อว่า
เมืองแอมสเตอร์แดมใหม่ (เดี๋ยวนี้น้ำเซาะพังลงน้ำไปหมดแล้ว)
พวกฮอลันดาก็กำลังยิ่งขึ้นในประเทศนี้

ก็แลลักษณะการค้าขายของพวกฮอลันดาในชั้นแรกที่มาตั้ง
ในเมืองไทยนั้น ต้องอาศัยไทยเป็นกำลังอยู่หลายอย่าง เป็น
ต้นว่าข้าวปลาอาหารที่พวกฮอลันดาต้องการใช้เป็นเสบียงณเมือง
บันดัม ซึ่งฮอลันดาตั้งเป็นทมนต์ที่เกาะชวา ก็ต้องมาหาซื้อ
ไปจากเมืองไทย อีกประการ ๑ ที่จะค้าขายต่อไปทางเมืองจีน
เมืองญีปุ่น พวกฮอลันดาจะไปค้าขายโดยลำพังไม่ได้ เพราะ

แต่ก่อนมาพวกโปรตุเกสได้เคยไปทำกรณไว้ทางนั้น จนจีน
 เลี้ยงญี่ปุ่นเกลียดชังคนผมแดง (คือฝรั่ง) ทั่วไปไม่ว่าชาติไหน ๆ
 ไม่ยอมให้ไปค้าขายในเขตต์แดนทั้งนั้น แลในสมัยนั้นมีเรือไทย
 ไปมาค้าขายกับเมืองจีนเมืองญี่ปุ่นอยู่เป็นนิจ พวกฮอลันดาได้
 อาศัยฝากสินค้าของตนที่ซื้อขายทางเมืองจีนเมืองญี่ปุ่นไปมาด้วย
 เรือไทย จึงต้องพยายามเอาใจดีต่อไทยมาตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระ
 พระเอกาทศรถ จนตลอดรัชกาลพระเจ้าทรงธรรม ครั้นถึง
 รัชกาลพระเจ้าปราสาททอง ฮอลันดาได้บ้านเมืองทางเกาะชวา
 มีอำนาจยิ่งกว่าแต่ก่อน แลได้ไปคิดอ่านว่ากล่าวทางเมืองจีน
 เมืองญี่ปุ่น ขออนุญาตให้เรือของฮอลันดาไปค้าขายได้เอง ยัง
 คงต้องอาศัยเมืองไทยแต่ในการซื้อหาเสบียงอาหารบ้างเล็กน้อย
 กับที่จะซื้อขายสินค้าหากำไรในเมืองไทย ไม่ต้องพึ่งไทยมาก
 เหมือนแต่ก่อน ครั้นพระเจ้าปราสาททองโปรดฯ ให้ตั้งคลังสินค้า
 ของหลวงขึ้น รับซื้อสินค้าที่เป็นสิ่งสำคัญจากราชบุตรในพื้นเมือง
 ขายให้ชาวต่างประเทศ แลเลือกซื้อสินค้าจากชาวต่างประเทศ
 ไปจำหน่ายในพื้นเมืองเป็นการหลวง พวกฮอลันดาก็ไม่พอใจ
 ในชั้นแรกดูเหมือนจะตั้งหน้าผาฝน จนเป็นเหตุให้พระเจ้าปรา
 สาททองทรงขัดเคืองพวกฮอลันดา ถึงทรงพระราชดำริจะให้กอง
 ทัพเรือยกไปตีเมืองบันตัมซึ่งเป็นที่ยมั่นของพวกฮอลันดาณเกาะ
 ชวา มีความปรากฏในจดหมายเหตุของพวกฮอลันดาว่าในครั้งนั้น
 พระเจ้าปราสาททองมีรับสั่งให้เรียกตัวพวกแขกแลเงินที่ชำนาญ

การเดินทางไป ได้ตามเอาความรู้แผนที่ทะเล สำหรับจะให้กองทัพเรือยกไป ความที่กล่าวนี้ประหลาดที่มีหลักฐาน ด้วยแผนที่ทะเลอันแสดงเค้าเงื่อนว่าได้ทำขึ้นในราวสมัยนั้น ปรากฏอยู่ในท้ายหนังสือไตรภูมิฉบับที่มีอยู่ในหอพระสมุดฯ บัดนี้ จึงเห็นว่าจะเป็นความจริงดังพวกฮอลันดากล่าว แต่เหตุที่ไทยเกิดเป็นอริกับพวกฮอลันดา ครั้งแผ่นดินพระเจ้าปราสาททองนั้น ลงที่สุระงับกลับตีกันไปได้ หากถึงต้องรบพุ่งกันไม่

มาถึงรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เมื่อพวกอังกฤษตั้งมั่นได้ในอินเดียแล้ว ก็เริ่มเข้ามาตั้งค้าขายในเมืองไทย ก่อนชตัมภ์ดินฟอลคอนที่มาได้เป็นเจ้าพระยาวิชเยนทร์ เข้ามาเมืองไทยกับพวกอังกฤษในครั้งนั้น ด้วยเป็นลูกจ้างของพ่อค้าอังกฤษออกมาจากยุโรป แต่ส่วนตัวเป็นชาติศรีภมก็ได้เป็นอังกฤษ ครั้นมาเห็นประโยชน์ที่จะค้าขายอยู่ในเมืองไทยโดยลำพังตน จึงเลิกรับจ้างอังกฤษ แล้วสมัครเข้ามารับราชการเป็นที่สุด การที่อังกฤษมาตั้งค้าขายในเมืองไทยต้องไปมาติดต่อกับอินเดียซึ่งเป็นที่มั่น ทางที่จะไปมาได้ไกลนั้น มาจอดเรือกำปั่นที่เมืองมฤทอันอยู่ปากน้ำเมืองธนาวศรี ซึ่งในเวลานั้นอยู่ในอาณาเขตต์กรุงสยาม แล้วลงเรือต่อพายขึ้นทางลำน้ำธนาวศรีจนถึงปลายน้ำแล้วขึ้นเดินบกข้ามเขาบรรทัดเข้ามาทางด่านสังขร ลงชายทะเลอ่าวสยามที่ตรงเกาะหลัก (อันตั้งที่ว่าการจังหวัดประจวบคีรีขันธ์บัดนี้) แล้วเดินเลียบชายทะเลขึ้นมาจนถึงเมืองเพชรบุรี จึงลงเรือเข้ามา

พระนครศรีอยุธยา ทางเส้นนี้เป็นทางสำคัญในการไปมาค้าขาย
 ในระหว่างกรุงสยามกับประเทศต่าง ๆ ทางทิศตะวันตกเช่นอินเดีย
 ประเทศเปอร์เซีย ประเทศอาหรับตลอดจนยุโรปมาแต่โบราณ
 เพราะการที่จะแล่นเรืออ้อมแหลมมลายูมาเข้าอ่าวสยามมาได้แต่
 บางระจัน ตั้งแต่อังกฤษเข้ามาตั้งค้าขายในกรุงศรีอยุธยา การ
 ไปมาค้าขายทางเมืองตนาวศรีมีมากขึ้น เมืองตนาวศรีแลเมือง
 มฤทซึ่งเป็นเมืองท่าปลายทางนี้ยิ่งสำคัญขึ้น

ทางพระราชไมตรีที่ไทยเคยมีกับฮอลันดาแลอังกฤษ มา
 เกิดปัจจัยให้แปลกแปลงเมื่อในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ฯ
 หลายอย่าง ว่าจะเพาะส่วนพวกอังกฤษ การที่อังกฤษออกมา
 ค้าขายทางประเทศตะวันออก แต่เดิมเป็นการที่พวกพ่อค้าเข้าทูน
 กันเป็นบริษัทมาค้าขาย รัฐบาลอังกฤษเป็นแต่อดหนุน อำนาจ
 อังกฤษที่มาเจริญขึ้นทางตะวันออกตกอยู่ในมือบริษัทนั้น บริษัท
 ไม่ยอมให้คนอังกฤษนอกจากที่ทำการให้บริษัทค้าขายโดยลำพัง
 เพื่อประโยชน์ของตนเอง พวกอังกฤษที่มาจับจ้างบริษัท มาเห็น
 ช่องทางที่จะค้าขายหาผลประโยชน์ได้มากกว่าที่บริษัทให้ค่าจ้าง
 ก็เกิดไม่พอใจที่จะอยู่กับบริษัท แต่จะออกไปค้าขายโดยลำพัง
 ตนกลัวจะถูกบริษัทรังแกกดขี่ต่าง ๆ เมื่อวิซเอนทร์เข้ามารับ
 ราชการของไทย ได้มีตำแหน่งอยู่ในกรมพระคลังสินค้าซึ่งมี
 หน้าที่อำนวยการค้าขายของหลวง วิซเอนทร์รู้วิธีการค้าขายของ
 พวกชาวต่างประเทศ คิดเห็นว่าถ้าได้ฝรั่งมาเดินเรือแลทำการ

คำขายของหลวง การค้าขายก็จะเจริญได้กำไรเข้าพระคลังยิ่งขึ้น
 อีกเป็นอันมาก จึงเกลี้ยกล่อมพวกอังกฤษที่เอาใจออกหากจาก
 บริษัทมารับราชการในการเดินเรือค้าขายของหลวง สัญญายอม
 อนุญาตให้พวกอังกฤษเหล่านั้นฝากสินค้าของตนเองไปมาในเรือ
 หลวงได้ ก็มีคนอังกฤษสมัครเข้ามารับราชการตั้งร้อย การอันนี้
 ย่อมไม่เป็นที่พอใจของบริษัทอังกฤษ ส่วนทางพวกฮอลันดานั้น
 มาในตอนนี้พวกฮอลันดามีทั้งกำลังเรือรบแลเรือค้าขายเจริญยิ่ง
 ขึ้นกว่าแต่ก่อน ก็คิดจะรวมเอาการค้าขายในระหว่างเมืองไทย
 เมืองจีนกับเมืองญี่ปุ่น ที่ไปมาทางทะเลไว้ในมือของพวกฮอลันดา
 ให้หมด เมื่อเห็นไทยจัดการค้าขายของหลวงแข่งแรงขึ้นก็ไม่
 พอใจ อังกฤษกับฮอลันดาเคยเข้ามือกันมาแต่ก่อน ครั้นมา
 ผิดใจขึ้นกับไทยด้วยกัน ต่างก็คิดตั้งแข่งแข่งเอาแก่ไทย พอไทย
 เกิดรบกับพม่าขึ้นเมื่อ พ. ศ. ๒๒๐๗ ฮอลันดาเห็นไทยคิด
 ทำสงครามอยู่ทางอื่น ก็หาเหตุเอากองทัพเรือปิดปากน้ำ สมเด็จพระ
 พระนารายณ์ ฯ จำต้องยอมสัญญาว่า จะไม่ค้าขายแข่งขันพวก
 ฮอลันดาทางตะวันออก ฝ่ายข้างอังกฤษเห็นพวกฮอลันดาแข่งชิง
 ชนะแก่ไทยทางนี้ ก็แข่งชิงชนะแก่ไทยทางตะวันตกบ้าง ได้ความ
 ปราบกฏมาว่าอังกฤษจะคิดยึดเอาเมืองตนาวาสรีแลเมืองมฤท ซึ่ง
 เป็นเมืองท่าค้าขายของไทยทางตะวันตกเป็นของอังกฤษเสีย มิให้
 ไทยมีช่องทางที่จะค้าขายแข่งอังกฤษด้วยเหมือนกัน ในขณะนั้น
 ทางยุโรปพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ มีอำนาจขึ้น พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔

เป็นผู้อุปถัมภ์บำรุงศาสนาคริสต์โรมันคาทอลิก เป็นข้าศึกกับพวก
อังกฤษแลฮอลันดา ซึ่งถือลัทธิโปรเตสแตนต์ ให้มาขอเป็น
ทางพระราชไมตรี สมเด็จพระนารายณ์ ฯ จึงทรงรับทางไมตรีของ
พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ หวังจะเอาเป็นสัมพันธไมตรีมิให้พวกฮอลันดา
แลอังกฤษมารุกรานเมืองไทย

ส่วนความมุ่งหมายของฝรั่งเศสที่สมัครมาเป็นไมตรีกับไทย
ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ ฯ นั้น ที่จริงทีเดียวจะเป็น
อย่างไรก็ทราบไม่ได้แน่ในเวลานี้ แต่สังเกตตามความที่ปรากฏ
อยู่ในเรื่องราวที่พิมพ์ไว้ในสมุดเล่มนี้ ดูเหมือนส่วนพระเจ้าหลุยส์
ที่ ๑๔ เองกับพวกบาดหลวงจะมุ่งหมายเพียงจะเกลี้ยกล่อมไทย
ตั้งแต่สมเด็จพระนารายณ์ ฯ เป็นต้นให้เข้ารีตถือศาสนาคริสต์
ตามลัทธิโรมันคาทอลิก ให้เป็นเกียรติยศในการศาสนาอุปถัมภ์
อย่างหนึ่ง กับจะอาศัยเมืองไทยหาผลประโยชน์ในการค้าขาย
ของฝรั่งเศสแข่งอังกฤษแลฮอลันดาอย่างหนึ่ง หาได้คิดมุ่งหมาย
ที่จะทำลายอิสสรภาพของเมืองไทย เอาไปเป็นเมืองขึ้นของ
ฝรั่งเศสไม่ แต่มีฝรั่งเศสอีกพวกหนึ่งคิดมุ่งหมายถึงจะเอาเมือง
ไทยไปเป็นเมืองขึ้น บางทีความขี้ท้อว่ามานเองจะเป็นมูลเหตุ
ให้พวกฝรั่งเศสมาเดินอุบายแตกต่างกันในประเทศนี้ เพราะฉะนั้นขอ
เชิญท่านทั้งหลายผู้เอาใจใส่ในความรู้โบราณคดี จงอ่านเรื่องราว
ซึ่งปรากฏอยู่ในสมุดเล่มนี้ โดยเอาใจใส่พิจารณาให้รู้เหตุการณ์
ในพงศาวดารที่จริงให้ยิ่งขึ้นไป เทอญ.

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส
ซึ่งเข้ามาตั้งคริสตจักรในกรุงเทพฯ เมื่อพระนารายณ์มหาราช

เรื่องมองเซนเยอร์ลาโน (ต่อ)

แต่ ค.ศ. ๑๖๗๕-๑๖๘๖ (พ.ศ. ๒๒๒๒-๒๒๓๕)

ว่าด้วยการแต่งตั้งทูตไปประเทศฝรั่งเศสต่อมา

ค.ศ. ๑๖๘๖ (พ.ศ. ๒๒๒๙)

ว่าด้วยความฉลาดอันแปรของคอนชตันตินฟอลคอน
ที่เกี่ยวกับการจะแต่งตั้งทูตไปยังประเทศฝรั่งเศสอีกคราวหนึ่ง

จดหมายเหตุของฟอลคอนให้ไว้แก่บาทหลวงตาซา

เดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๕ (พ.ศ. ๒๒๒๘)

ท่านจะต้องรับรื้ออย่างที่สุด ที่จะจัดการพูดกับสังตปาปา
พูดกับแปร์เยเนราล (Père Général) แลพูดกับบาทหลวง
เดอลาเซซ (De la Chaise) เพื่อขอรับของต่าง ๆ จากพระเจ้า
กรุงฝรั่งเศสโดยเร็วที่สุด สำหรับเป็นการตั้งเกล้าของศาสนาคริสต์
เดียนในประเทศสยาม ของต่าง ๆ ที่ต้องการเหล่านี้จะได้บรรยาย
ต่อไป แลเป็นเรื่องที่ข้าพเจ้าได้พูดกับท่านไว้หลายคราวแล้ว
ทั้งขอให้เป็นความลับในระหว่างเราสองคนเท่านั้น อย่าได้ให้
แพร่หลายออกไปเลยเป็นอันขาด

ก็จะต้องจัดเรือของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส บรรทุกคน ๖๐

หรือ ๘๐ คน ซึ่งเป็นคนที่เฉลียวฉลาดไหวพริบในการทำงานทั้งปวง
 ทั้งต้องเป็นคนที่มีข้อตรงด้วย คนเหล่านี้จะต้องมีทุนติดตัวมาสำ
 หรับหาเลี้ยงตัวเองได้ และจะต้องเข้าทำราชการของพระเจ้ากรุง
 สยามโดยไม่คิดหาผลประโยชน์อย่างใด ข้อนี้สำหรับป้องกันคน
 พวุดครหานินทาต่าง ๆ เมื่อคนพวกนี้ได้ทำการเคลื่อนไหวตำแหน่ง
 หรือหน้าที่งานจะได้ไม่มีคนขัดขวางต่าง ๆ ถ้าหากว่า แปร์เยเนรอล
 (Père Général) จะต้องการส่งบาทหลวงในคณะนั้นมาบ้างแล้ว
 เป็นการจำเป็นที่บาทหลวงเหล่านี้ จะต้องแต่งตัวอย่างคนสามัญ
 แลไม่ควรจะให้พวกที่มาด้วยพร้อมกันรู้จักด้วยจึงจะดี ถ้าหาก
 ว่าพวกนี้จะขาดเหลืออย่างใด ข้าพเจ้ารับรองจะช่วยทุกอย่าง
 แลจะเอาอำนาจของข้าพเจ้าช่วยอุดหนุนพวกนี้ ให้เขาได้รับ
 ตำแหน่งหน้าที่อย่างดีที่สุดอยู่ในเมืองไทย เช่นตั้งให้เขาเป็นผู้
 ว่าราชการเมือง ผู้บังคับการป้อมเป็นต้น แลจะจัดการให้เขา
 ได้บังคับบัญชากองทัพทั้งบกแลเรือ ทั้งข้าพเจ้าจะเป็นผู้หาหน
 ทางให้พวกนี้ได้เข้าทำราชการในพระราชวัง แลทำการในหน้าที่
 ของรัฐบาลต่าง ๆ จนที่สุดหน้าที่อันสำคัญในส่วนเกี่ยวแต่จะเพาะ
 ในพระราชวังของพระเจ้ากรุงสยาม ก็จะทำให้ตกในหน้าที่ของคน
 เหล่านี้ กล่าวโดยสั้น ๆ ก็คือข้าพเจ้าจะได้ใช้พวกนี้ เหมือน
 อย่างเป็นที่ปรึกษาของข้าพเจ้าในงานการทั้งปวง ดังข้าพเจ้าได้
 อธิบายให้ท่านทราบหลายครั้งแล้ว แลเพื่อจะให้การนี้เป็นผล
 ที่สุดโดยรวดเร็วแลแน่นอนนั้น จะต้องกราบทูลพระเจ้ากรุง

ฝรั่งเศส ว่าเป็นการจำเป็นที่จะต้องยึดเมืองสงขลาไว้ก่อน แล้วให้ส่งคนแลทหารมาอยู่ซึ่งเป็นการสำคัญมาก เพราะเหตุว่าถ้าได้จัดเมืองนี้เป็นที่เรียบร้อยแล้ว ก็หมดอันตรายไม่ต้องกลัวอะไรอีกต่อไป เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้ว บรรดาพ่อค้าก็จะตั้งการค้าขายได้ แลเป็นทางดีสำหรับป้องกันแลปกครองคณะฝรั่งเศสในเมืองเขมร เมืองจำปา เมืองญวน แลเมืองตังเกี๋ย แลถ้าจะจัดการให้สินค้าทั้งหลาย ได้อิอนเข้าไปอยู่ในเมืองไทยเมื่อไร ก็จะไม่เป็นการยากอันใด

อีกประการ๑ เป็นการจำเป็นที่จะต้องเลือกคัดคนที่จะส่งมายังเมืองไทยนี้ ให้เป็นคนที่มีเรือของตัวเองบ้าง แลให้คนเหล่านั้นพาเรือของตัวเองมาด้วย เพราะนอกจากการที่เรือเหล่านั้นจะเป็นประโยชน์ต่อเขาเอง ข้าพเจ้าก็เต็มใจจะใช้เรือของพวกนี้มากกว่าจะใช้เรืออื่น ๆ แลข้าพเจ้าจะได้จัดการหาหนทางให้เจ้าของเรือพวกนี้ ได้ทำการค้าขายให้เจริญ ซึ่งเขาจะทำได้ในเรือของบริษัท

เพื่อให้ความคิดอันนี้เป็นผลสำเร็จนั้น อะไร ๆ ก็พร้อมหมดแล้ว ไม่มีขาดเหลือบกพร่องเลย ที่เมืองนี้เสบียงอาหาร กับบริบูรณ์ทุกอย่าง ยังมีเหล็กดีบุกแลทองแดงสำหรับทำเครื่องมือต่าง ๆ ได้ทุกอย่างจนที่สุดจะหล่อปืนใหญ่ก็ได้ เพราะเครื่องมือที่จะทำพร้อมอยู่แล้ว ยังขาดแต่คนที่จะทำเท่านั้น ซึ่งจะต้องรับจัดการอย่างลับที่สุด ดังข้าพเจ้าได้อธิบายให้ท่านทราบไว้แล้ว

บางทีจะมีผู้คัดค้านว่า ถ้าพระเจ้ากรุงสยามสวรรคตเสียแล้ว
แลของต่าง ๆ เหล่านี้ได้มาถึงสันดอนแล้ว การที่คิดไว้ก็จะต้อง
ล้มละลายหมด แต่ข้าพเจ้ารับรองแลรับสัญญาว่า ผู้ที่จะเสวย
ราชสมบัติแทนพระเจ้ากรุงสยามต่อไปนั้น จะยอมการต่าง ๆ
ทุกอย่างดีกว่าพระองค์ผู้ที่สวรรคต แลได้รับความสะดวกจาก
พระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่มากขึ้น ทั้งการที่เกี่ยวกับศาสนาก็จะ
ง่ายแลสะดวกขึ้นด้วย

ความเห็นแลความคิดต่าง ๆ ดังได้กล่าวมานี้ จะต้องจัดการ
โดยระมัดระวังแลโดยเร็วที่สุด ดังข้าพเจ้าได้อธิบายให้ท่าน
แลเชอวาเลียเดอโซมองเข้าใจอยู่แล้ว เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึง
ขอร้องต่อท่าน ขอให้จัดการในเรื่องนี้ต่อพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสด้วย
ข้าพเจ้าหวังใจว่าท่านจะได้เดินทางโดยสวัสดิภาพ แล
หวังใจว่าท่านคงจะได้กลับมาโดยเร็วด้วย

เขียนในเรือของข้าพเจ้า ที่ปากน้ำเจ้าพระยาในเมืองไทย
ณวันที่ เดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๕ (พ.ศ. ๒๒๒๘)

จดหมายเหตุของบาทหลวงวาเช

ว่าด้วยการรับรองราชทูตที่เมืองเบรสต์ (Brest)

เมื่อวันที่ ๑๘ เดือน มิถุนายน ค.ศ. ๑๖๘๖ (พ.ศ. ๒๒๒๙)
เรือได้ทอดสมอที่ท่าเรือเมืองเบรสต์ ข้าพเจ้าได้รับขึ้นไปก่อน
เพื่อจะไปบอก มองซิเออร์ เดอครูโซ (Decluseaux) หัวหน้า

กระทรวงทหารเรือของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสให้ทราบ ข้าพเจ้าได้
 เล่ารายละเอียดถึงการที่พระเจ้ากรุงสยาม ได้ทรงรับรองราชทูต
 ฝรั่งเศส แลในข้อนี้มองซิเออร์เดอโชมอง แลมองซิเออร์เดอ
 ชัวซ์ก็ได้เล่าความตรงกัน เพราะฉะนั้นมองซิเออร์เดอคลูโซ จึง
 เตรียมการรับรองราชทูตสยาม ให้เป็นการใหญ่โตงดงาม สมกับที่
 พระเจ้ากรุงสยามได้รับรองราชทูตฝรั่งเศสที่เมืองไทยมาแล้ว บ้าน
 ที่มองซิเออร์เดอคลูโซพักอยู่นั้น เป็นบ้านของหลวงใหญ่โตแล
 เครื่องประดับประดาเป็นของงดงามมาก มองซิเออร์เดอคลูโซได้
 พักอยู่ในห้องเล็กห้องเดียวพร้อมกับภรรยา นอกนั้นได้ยกให้
 ราชทูตแลข้าราชการสยามอยู่ทั้งหมด ในชั้นแรกมองซิเออร์
 เดอคลูโซได้ส่งสะเบียง แลของรับประทานต่างๆ มาขังเรืออัวโซ
 แลเรือมาลีน ครั้นเวลาประมาณบ่าย ๔ โมง มองซิเออร์เดอ
 คลูโซ ได้มาเองพร้อมด้วยเจ้าพนักงานนายทหารทั้งบกแลเรือ
 แลพวกผู้ดีๆ ที่อยู่ในเมืองเบรสต์ด้วย เมื่อได้ทักทายปราศรัย
 กันตามธรรมเนียมแล้ว มองซิเออร์เดอคลูโซได้ขอให้ท่านราชทูต
 ได้โปรดพักบนเรือก่อน ในวันนี้อ่าเพื่อขึ้นบกเลย เพราะท่าน
 ราชทูตได้มาถึงโดยไม่ทันรู้ตัว จึงไม่ได้เตรียมการไว้รับรองตาม
 เกียรติยศ ที่ควรจะรับรองท่านราชทูตในเมืองฝรั่งเศส แล้ว
 มองซิเออร์เดอคลูโซได้กลับไปเตรียมการรับรอง แลสั่งการงาน
 ต่างๆ ตลอดรุ่ง ครั้นรุ่งขึ้นพอสว่าง บ้อมที่หน้าเมืองได้ยิงปืนใหญ่
 ๕๐ นัด แลบรรดาพลทหารที่ประจำอยู่บนบ้อมนั้นได้ยิงปืนเล็ก

พร้อมกัน ยังมีปืนใหญ่อีกกว่า ๒๐๐ กระบอก ซึ่งอยู่ตาม
 สะพานเล่^{๑๕}ท่อน ได้ยิงไม่หยุดตลอดวัน พวกเรือที่ม^{๑๖}ปืนใหญ่ก็
 ยิงเหมือนกัน ครั้นเวลาน้ำประมาณ ๒ โมง มองซิเออร์
 เดอคลุโซ กับท่านผู้ว่าราชการเมืองแลข้าราชการเจ้าพนักงาน
 ทั้งหลาย แลกับต้นนายเรือได้พร้อมกันนำเรือลำหนึ่งซึ่งคาด
 แลประดับด้วยผ้าลายทอง บักรงทิวทำด้วยแพรสีขาวบักรทอง
 ที่ท้ายเรือทำเป็นคูหาอย่างงดงามน่าชม บรรจุนคนได้ ๑๐ คน เรือ
 ลำนี้มีคนตีกระเจี๊ยง ๕๐ คน แต่งตัวอย่างเรียบร้อยทุกคน แล
 มีปืนใหญ่ขนาดย่อมทางเงิน ๓ กระบอก มีเมตร มีฉาบ มีปี่ มี
 ซอ^{๑๗}นับไม่ถ้วนด้วย ท่านที่ออก^{๑๘}ชื่อมาแล้วนั้นได้นำเรือลำนั้นมา
 อย่างช้า แลเรือทั้งหลายได้เดินมาเป็นกระบวนอย่างเรียบร้อย
 จนถึงเรือที่ท่านราชทูตสยามอยู่ เจ้าพนักงานเหล่านั้นได้ร^{๑๙}อยู่ครึ่ง
 ชั่วโมงเพื่อให้ท่านราชทูตเตรียมตัว ครั้นแล้วท่านราชทูตสยาม
 ได้ลงมาในเรือ นั่งที่เกียรติยศ มองซิเออร์เดอโชมองกับ
 ซิเออร์เดอซัวซ์ตามหลังท่านราชทูตสยามลงมา มองซิเออร์เดอ
 คลุโซหัวหน้ากระทรวงทหารเรือ^{๒๐}นั่งข้างขวา ท่านผู้ว่าราชการเมือง
 นั่งข้างซ้าย ล่ามแลตัวข้าพเจ้านั่งเคียงผู้ว่าราชการเมือง ส่วน
 ข้าราชการไทยที่มาในคณะราชทูตนั้น ได้ลงเรือลำอื่น ๆ ซึ่งได้
 จัดเตรียมไว้ พระราชสาส์นของพระเจ้ากรุงสยามนั้น บรรจุหีบ
 ทองคำวางอยู่บนตักท่านราชทูตที่ ๑ พอต่างคนได้นั่งตามที่แล้ว
 ก็ได้ออกเรือทันที เรือชื่ออวิโซได้ยิงปืนใหญ่ทุกกระบอก เรือ

ซ้อมาลีนก็ยังเหมือนกัน ฝ่ายบนบ้อมที่ทำเรือแลเรือทุก ๆ ลำได้
 บึงตอบพร้อมกัน แลได้ยังต่อไปจนดึกแล้วก็ยังไม่หยุดยั้ง
 ครั้นขึ้นไปบนบกแล้ว มีทหารถืออาวุธทั้งกองแลเจ้าพนักงาน
 พลเรือนมาพร้อมอยู่ ณ นั้น ตั้งกองเป็นสองแถวให้พวกเรา
 เดินในระหว่างกลาง ยังมีราษฎรชาวบ้านอีกเป็นอันมากได้มา
 จากที่ต่าง ๆ พร้อมกันอยู่ที่นั่น พอพวกเราได้ขึ้นไปบนบ้าน
 แล้วท่านหัวหน้าราษฎร (Mayor) แลเจ้าพนักงานรอง ๆ (Alderman)
 ได้มาหาพร้อมกันและกล่าวคำรับรองท่านราชทูต ทั้งเอาของ
 มาให้ คือสุราต่าง ๆ เครื่องกวน เทียนไขแลผลไม้ต่าง ๆ
 ที่มีอยู่ในระคุนั้น ฝ่ายภรรยาของมองซิเออร์เดอคลูโซ ก็ได้รวบรวม
 บรรดาผู้หญิงผู้ดีในเมืองเบรสต์ ล้วนแต่แต่งตัวอย่างงดงาม
 ที่สุด พอท่านราชทูตไทยได้เดินเข้าไปในห้องใหญ่ ผู้หญิงเหล่านี้อัน
 ก็ค่านับพร้อมกัน ตั้งแต่เกิดมาครั้งนี้เป็นครั้งแรกที่ท่านราชทูต
 สยามได้จับหญิงชาวต่างประเทศที่แก่มี แลในเรื่องจับกันนี้
 เพื่อกันไม่ให้ท่านราชทูตตกใจ ก็ได้บอกให้รู้ตัวกันไว้เสร็จแล้ว
 ท่านราชทูตที่ ๑ ได้จับมือมาตามเดอคลูโซ ๆ จึงได้พาท่านราชทูต
 เข้าไปในห้องอันงดงามห้องหนึ่ง ซึ่งได้เตรียมการเลี้ยงไว้อย่าง
 ใหญ่โตอยู่ในห้องนั้นแล้ว ครั้นกลางคืนเวลายาม ๑ ได้จัดโต๊ะ
 รับประทานอาหารไว้ ๒๔ ที่ แลได้เลี้ยงอาหารล้วนแต่อย่าง
 อร่อยน่ารับประทานแลเป็นของที่หายากทั้งนั้น นอกจากโต๊ะ
 ใหญ่นี้ ยังมีโต๊ะเล็กอีก ๖ โต๊ะ ๆ หนึ่งนั่งได้ ๔ คน ทั้งโต๊ะใหญ่

โต๊ะเล็กเหล่านี้รับประทานพร้อมกันหมด ในระหว่างที่รับประทาน
 ยืนนั้นก็มิมีใครบรรเลงเพลงต่าง ๆ แลมีคนเสิร์ฟอย่างไพละ
 ร้องรับด้วย เมื่อเสร็จการเลี้ยงแล้วต่างคนก็ลากลับไป เพื่อทำ
 ราชทูตจะได้พัก สิ่งที่ทำให้ข้าพเจ้าประหลาดใจนั้นก็ว่าได้เห็น
 ท่านราชทูตไม่มีความสะทกสะท้านเลย แลวางท่าทางสมเกียรติยศ
 ซึ่งทำให้ข้าพเจ้าทำนายว่าการข้างหน้าคงจะเป็นผลดี จึ่งอยู่ตาม
 ทางได้สนทนากันอยู่เสมอ ๆ ถึงธรรมเนียมแลแบบแผนดี
 ต่าง ๆ ของประเทศฝรั่งเศส เพราะฉะนั้นเมื่อท่านราชทูตได้มา
 เห็นเข้าแล้วจึงไม่รู้สึกแปลกอะไร ไม่เหมือนกับคนที่ไม่เคย
 ได้ยินได้ฟังเลย

ในระหว่างที่ยังคอยฟังข่าว จากพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสอยู่นั้น
 มองซิเออร์เดอคลูไซ ก็คอยระวังที่จะทำให้ท่านราชทูตเพลิดเพลิน
 อยู่เสมอ จึ่งคิดอ่านหาเรื่องแปลก ๆ ใหม่ ๆ ให้ดูทุกวัน บางที
 ก็ไปชมเรืออย่างงามที่สุด บางทีก็ไปดูการทำเชือก วันนั้นไปดู
 ทหารปืนใหญ่ซ้อมปืน ฟรังก์นี้ไปดูการหล่อปืนใหญ่และหล่อลูก
 แดก สิ่งที่ท่านราชทูตชอบดูมากก็คือ ความชำนาญและว่องไว
 ของคนทำเชือก ภายในเวลาสามชั่วโมงได้เห็นทำเชือกยาว ๑๕๐
 วา โต ๑๐ นิ้ว เป็นการเสร็จบริบูรณ์ การเที่ยวตามห้างต่าง ๆ
 กินเวลาวันหนึ่ง และการไปดูที่เก็บอาวุธต่าง ๆ ก็ไปดูเสียวัน
 หนึ่งเหมือนกัน ท่านราชทูตได้ชมเครื่องสำหรับล้างบ่อน้ำว่าดี
 มาก และได้ประหลาดใจเมื่อได้เห็นการเอียงเรือสำหรับขุดล้าง

ท้องเรือเป็นการง่ายเช่นนี้ แต่อะไรจะทำให้ประหลาดใจยิ่งกว่า
ที่เห็นคนทำงานมากมายก่ายกอง ในท่าเรือเมืองฝรั่งเศสละเพาะ
แต่แห่งเดียวเท่านั้น เป็นไม่มี

ว่าด้วยราชทูตถึงกรุงปารีส

พอกคนในราชสำนักของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ซึ่งจะเป็นคนประจำ
อยู่กับท่านราชทูต จนกว่าราชทูตจะออกจากประเทศฝรั่งเศสได้มา
ถึงแล้ว ก็ได้เตรียมการทุกอย่างที่จะไปยังกรุงปารีสต่อไป บรรดา
เมืองต่าง ๆ ซึ่งอยู่ในระยะทางที่ท่านราชทูตจะต้องผ่านไปในนั้นได้รับ
คำสั่งจากเสนาบดี ให้จัดการรับรองท่านราชทูตให้เต็มเกียรติยศ
เพราะฉะนั้นพวกชาวบ้านจึงออกมาคอยรับตามประตูบ้าน เมือง
ไหนที่มโหฬารใหญ่ก็ได้ยินรับ พวกเจ้าพนักงานฝ่ายพลเรือนก็มา
กล่าวคำรับรองเลอาของมาให้ พวกบาทหลวงคณะต่าง ๆ ก็มา
แสดงความยินดีในการที่ท่านราชทูตได้มาถึงโดยสวัสดิภาพ พวก
ผู้หญิงก็มาดูท่านราชทูตรับประทานอาหาร กล่าวสั้น ๆ ก็คือบรรดา
ชนทั่วไปไม่ว่าคนใหญ่คนเล็ก คนชั้นสูงหรือชั้นต่ำ ดูพร้อมใจ
กันมาแสดงความยินดีที่ราชทูตได้มาถึงประเทศฝรั่งเศส เมื่อไป
ถึงที่แห่งใดก็ได้ใช้จ่ายเงินของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทุกแห่ง แล
ในหมู่บ้านเล็ก ๆ ก็ได้ทำการรับรองไม่น้อยกว่าในเมืองใหญ่ ตอน
จากเมืองเบรสต์ถึงเมืองออเลียง (Orléans) ต้องใช้รถเข้าธรรมดา

ที่เมืองออเลียงมีรถอย่างสะอาดมากคอยรับ แลรถเหล่านั้นได้พาไป
จนถึงเมืองแบร์นีย์ (Berny) เพราะที่เมืองนี้เครื่องเรือนในที่พัก
ท่านราชทูตเป็นเครื่องเรือนของหลวงทั้งนั้น ได้พักอยู่ที่เมืองนี้
ประมาณเดือนหนึ่งเพื่อคอยให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเสด็จกลับจาก
พระราชวังเวอร์ซาย เวลาที่พักอยู่ในเมืองนี้เป็นเวลาที่สนุกแล
สบายมาก เพราะมีคนมาหาามากแลมาจากรอบทิศ แต่ที่มามาก
กว่าที่อื่นก็คือมาจากกรุงปารีส บางคนก็พาคอนเซดมา บางคน
ก็พาผู้ที่เด่นร่าอย่างดีมาให้ดู บางคนก็เล่นละครอย่างน่าขัน บาง
คนก็ได้ลวดหกขเมน บางคนก็แต่งตัวแฟนซี แต่งอย่างผู้หญิง
ผู้ชายชาวสยามจีนญี่ปุ่นแลญวนแลมีคนชักขอ ๒๔ กัน แต่ข้อ
ที่น่าขันแลแปลกที่สุด ก็คือในเวลาที่ท่านมาควิเศเดเซเนเล
(Seignelay) ได้มาพร้อมด้วยบุตรแลภรรยา แลมาควิเศเด
เซเนเลก็ไม่ต้องการให้รู้ว่าตัวเป็นใคร เพราะได้จัดให้มองสิเออร์
เดอมองโตเชีย (Montausier) ปลอมตัวเป็นหัวหน้าควบคุมท่าน
ผู้ขอเสียงเหล่านั้น เพราะในคนหมู่นี้มีทั้งดุกแลดัชเชซด้วย
ได้มีคนมาเล่าให้ข้าพเจ้าฟังว่ามองสิเออร์เดอเซเนเลแลคนอื่น ๆ
จะปลอมตัวมาดังนี้ แลห้ามไม่ให้ข้าพเจ้าบอกท่านราชทูตที่ ๑
ให้รู้ตัว แต่เรื่องนี้ก็เป็นการสำคัญที่จะต้องระวังไม่ให้ท่านราชทูต
พลาดได้ ข้าพเจ้าจึงกระซิบต่อท่านราชทูตที่ ๑ โดยจะเพาะบอก
ลักษณะรูปพรรณของท่านทั้งหลายที่จะมาในคราวนี้ แลได้บอก
ลักษณะมองสิเออร์เซเนเลกับภรรยา ทั้งลักษณะของท่านอาบิ-

ชอบเดอรูอ็อง (Rouen) โดยละเอียด เพื่อจะไม่ให้ผิดตัวได้ เพราะท่านอาชบิชอบจะปลอมตัวเป็นบาทหลวงประจำตัวมองซีเออร์เดอมองโตเซีย แลทั้งท่านมาควิสเดอเซเนเล แลท่านอาชบิชอบเดอรูอ็องจะไม่ติดเครื่องหมาบยศ แลตำแหน่งจนอย่างเดียว นอกนั้นการจะเป็นไปประการใด ข้าพเจ้าต้องยอมให้เป็นไปตามการ เพราะข้าพเจ้าเชื่อในความฉลาดไหวพริบของท่าน ราชทูตที่ ๑ พอแล้ว

เมื่อเราได้นั่งโต๊ะรับประทานอาหารอยู่ช้านาน ได้มีคนเข้ามาบอกว่า ข้าราชการผู้ใหญ่ในเมืองเบรอตายน์ (Bretagne) พึ่งมาถึง แลขอโอกาสที่จะมาทำความเคารพต่อท่านราชทูต ข้าพเจ้าจึงได้ลุกจากโต๊ะออกไปรับ และมีขุนนางไทยตามข้าพเจ้าไปด้วย ๒ คน ข้าพเจ้าจึงได้พาเข้าไปยังห้อง แลได้นำท่านผู้ที่มาใหม่ มาพบกับท่านราชทูต ท่านราชทูตจึงลุกขึ้นยืนแลไม่ยอมนั่ง จนกว่ามองซีเออร์เดอมองโตเซียจะลงนั่งข้างตัวราชทูตเสียก่อน แลรอจนท่านผู้หญิงทั้งหลายได้นั่งพร้อมกัน ตามที่ได้จัดไว้ข้างซ้ายโต๊ะเสร็จเรียบร้อยแล้ว ท่านราชทูตจึงได้นั่งลง เมื่อต่างคนได้ลงนั่งกันพร้อมแล้ว ท่านราชทูตจึงได้สั่งให้ยกกับข้าวกลับไป แลให้เอาของหวานเข้ามา ของหวานในคราวนี้ก็ได้จัดอย่างงดงามแลดียิ่งกว่าธรรมดา ก่อนที่จะลงมือรับประทานของหวาน ท่านราชทูตได้หยิบลูกกวาดเลขของแห่งๆ ทั้งผลไม้อย่างดี ๆ โยนไปตามตักผู้หญิง แล้วจึงหันตัวมาพูดกับมองซีเออร์เดอมอง

โตเชียอย่างน่าพิงว่า คราวนี้ท่านราชทูตवादได้ว่า รองแต่พระเจ้าแผ่นดินลงมายังไม่ได้พบสิ่งใดจะงามแล่นาเอ็นดูกว่าท่านทั้งหลายที่มากับมองซิเออร์เดอมองโตเชียในคราวนี้เลย แล้วท่านราชทูตจึงพูดต่อไปโดยไม่คอยฟังคำตอบว่า “เพราะตัวท่านเองนั้นข้าพเจ้าพิเคราะห์ดูเป็นคนเกิดมาสำหรับบังคับบัญชาประเทศที่ใหญ่ แลท่านผู้ดีที่นั่งอยู่ข้างหลังท่านนั้น (คือมองซิเออร์เดอเซเนเล) ดูหน้าตาเหมือนกับจะเป็นเสนาบดีที่ฉลาดคนหนึ่ง ส่วนบาทหลวงคนที่นั่งต่อไปนั้น (คืออาชบิชอบเดอรูอง) ข้าพเจ้าพิเคราะห์ดูลักษณะ อาจจะตายได้ว่าต่อไปวันหน้าคงจะเป็นหัวหน้าของนักพรตทั้งปวงในประเทศฝรั่งเศส แลท่านทั้งสองที่นั่งรองลงไปนั้น (คือดักเดอโบว์เลีย (Bauvilliers) กับดักเดอมาร์ (Mortemart) ดูลักษณะสมควรจะเป็นคนที่รับราชการอย่างสูงในแผ่นดินนี้ได้” แล้วท่านราชทูตได้หันตัวไปทางฝ่ายผู้หญิง พูดต่อไปว่า “ในส่วนท่านผู้หญิงเหล่านี้ ถ้าหากว่าได้อยู่ในเมืองของข้าพเจ้าแล้ว ก็จะต้องถือว่าเป็นชั้นนางฟ้า” การที่พูดดังนี้ คนที่นั่งฟังพอใจด้วยกันทุกคน พอท่านราชทูตพูดจบลงแล้ว ก็ฉวยถ้วยแก้วสุราดื่มให้พรมองซิเออร์เดอมองโตเชียให้แก่ผู้หญิงแลให้แก่ท่านข้าราชการที่มาด้วย แล้วท่านราชทูตก็ขอให้ท่านเหล่านั้นดื่มให้พรตอบราชทูตบ้าง ครั้นรับประทานอาหารเสร็จแล้ว ท่านราชทูตได้จูงมือมาตามเดอเซเนเลไปตากลมในสวน แลไปนั่งใต้ต้นไม้ต้นหนึ่ง ข้าพเจ้าได้นั่งเคียงกับ

มาตามเดอเซเนเล ๆ จึงได้ขอให้ข้าพเจ้าถามท่านราชทูตว่าผู้หญิง
ในเมืองของท่านราชทูตรูปร่างสวยเหมือนอย่างผู้หญิงในเมืองฝรั่งเศสหรือไม่ ข้าพเจ้าขอโทษไม่ยอมถามให้ แต่ท่านราชทูตไม่ฟัง
จะเคี้ยวเชิญให้ข้าพเจ้าแปลตามคำพูดของมาตามเดอเซเนเลให้ฟัง
ได้ บรรดาคนทั้งหลายซึ่งอยู่ในที่นั้นก็ไม่วินิจฉัยเหมือนกัน ขอให้
ข้าพเจ้าแปลคำถามให้ฟังได้ จึงจำเป็นจำใจต้องแปลตามคำถาม
แต่พอถามเสร็จมาตามเดอเซเนเลก็เสียใจว่าไม่ควรจะพูดขึ้น
เพราะท่านราชทูตได้หันหน้าไปทางมาตามเดอเซเนเลแต่จับมือ
ไว้ ตอบโดยทันทีว่า “ถ้าท่านได้แต่งตัวอย่างผู้หญิงในเมืองของ
ข้าพเจ้าแล้ว จะไม่มีผู้หญิงคนใดในโลกสวยเท่าท่าน” มาตาม
เดอเซเนเลได้ฟังก็หน้าแดง แลบรรดาผู้ชายที่ได้ยินก็ต่างคนล้อ
มาตามเดอเซเนเล

ว่าด้วยราชทูตเข้ากรุงปารีส

เมื่อได้กำหนดวันที่จะเข้าไปในกรุงปารีสเป็นที่แน่นอนแล้ว
พอเข้ามาในวันนั้น คนเป่าแตรหลวง ๑๒ คนได้มายังเมืองเบนี
พอเวลาประมาณเช้า ๒ โมง (๘.๐๐ น.) มีรถอย่างงามเทียมม้า ๖
ได้มาถึงหลายคัน แล้วมีทหารรักษาพระองค์โหล ๑ กับนายทหาร
คน ๑ ได้ตามรถมาด้วย มองซิเออร์ยีโร (Giraud) เจ้าพนักงาน
กรมวัง (Master of Ceremonies) ได้มาในพระนามของพระเจ้า

กรุงฝรั่งเศส เชิญท่านราชทูตให้เข้าไปยังกรุงปารีส ท่านราชทูตได้นั่งรถไปจนถึงตำบล รามบูเย (Rambouillet) ได้เฝ้ารับประทานอาหารณตำบลนั้น เมื่อรับประทานอาหารเสร็จแล้ว ท่านดุกเดอลาเฟอียาด (Duc de la Feuilleade) ได้นำทหารฝรั่งเศสซึ่งท่านผู้นี้เป็นผู้บังคับการกับรถมารับ เพราะพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้รับสั่งให้ท่านดุกเดอลาเฟอียาดมารับราชทูตพร้อมกับเจ้าพนักงานกรมวัง แต่ท่านราชทูตยังไม่ไปเร็วนักไม่ได้ เพราะต้องมีเวลาคอยรับทั้งเจ้าผู้หญิงแลเจ้าผู้ชาย ซึ่งเฝ้ารถเทียมม้า ๖ แลม้า ๘ มารับท่านราชทูตในเวลาจะเข้ากรุง

วิธีเดินกระบวนมีดังนี้ ข้างหน้ามีแตร ๔ คัน ฉาบ ๑ อัน นำหน้า ต่อเนื่องมาผู้บังคับกองทหาร กับเจ้าพนักงานประจำบ้านของท่านดุกเดอลาเฟอียาด ต่อเนื่องก็มีรถเปล่าของท่านดุก แล้วจึงถึงรถพระที่นั่งซึ่งท่านราชทูตที่ ๑ นั่งมาพร้อมกับดุกเดอลาเฟอียาด ๑ เจ้าพนักงานกรมวัง ๑ มองซิเออร์ตอฟ (Torf) พนักงานชาวที่ (Gentleman of the Chamber) ซึ่งเป็นคนประจำอยู่กับท่านราชทูต ๑ รถคันที่ ๒ นั้น มีราชทูตที่ ๒ แลที่ ๓ นั่งมาพร้อมกับมองซิเออร์บีโรด์ รถคันที่ ๓ นั้นข้าพเจ้านั่งข้างในอยู่คนเดียวด้วยเชิญพระราชสาส์นของพระเจ้ากรุงสยามซึ่งบรรจุในหีบทองคำแลหีบนั้นวางบนหัวเข้าข้าพเจ้า แลมีข้าราชการไทยหมอบอยู่ข้างหน้า ๒ คน ยังมีคนสำหรับเปิดประตูคน ๑ กับทหารรักษาพระองค์ซึ่งมีช้างกระบือออกจากฝักถืออยู่ในมือ แล้วยกขึ้น ๆ ของ

เจ้าผู้หญิงเจ้าผู้ชายก็ตามหลัมา รถเหล่านีมีเจ้าพนักงานที่มาใน
 คณะท่านราชทูต กับเจ้าพนักงานผู้ใหญ่ของฝรั่งเศสบางคนนั่ง
 เต็มหมด ฝ่ายกองทหารฝรั่งเศสได้รายทางตามถนนที่กระบวรจะ
 เดินผ่านทุกถนน ข้าพเจ้าเชื่อว่าคราวไหน จะไม่มีคนมาดูมาก
 เหมือนคราวนี้ เพราะชนทั้งหลายได้มาทั่วทุกทิศานุทิศ เพื่อมา
 คอยดูกระบวรแห่ราชทูตสยาม

การเดินกระบวนคราวนี้ช้่มาก จนเวลาค่ำทุ่ม ๑ (๑๕.๐๐ น.)
 จึงได้มาถึงโฮเต็ลที่พักของราชทูต ที่ถนนตูรนอน (Rue de Tournon)

จดหมายมองซิเออร์เดอติเยอน

ถึงมองซิเออร์มาตีโน (Martineau)

ว่าด้วยบาดหลวงตาซา แลรายละเอียดที่ราชทูตอยู่ใน ประเทศ
 ฝรั่งเศส

เมื่อได้มาถึงประเทศฝรั่งเศสแล้ว ก็เป็นอันรู้กันทั่วไปว่า
 การเจรจาต่าง ๆ ได้ดำเนินทางพวกบาดหลวงคณะเยซิว ฝ่าย
 บาดหลวงตาซาโดยไม่ได้นึกถึงหรือโดยเจตนาก็ตาม ได้จัดการให้
 มองซิเออร์วาช ซึ่งเป็นมิสชันนารีของเราออกห่างจากราชทูต
 สยาม พระเจ้ากรุงสยามได้รับสั่งให้ทำบัญชีเป็นภาษาไทยจดของ
 ต่าง ๆ เป็นอันมาก ที่มีพระราชประสงค์ให้ไปทำที่ประเทศฝรั่งเศส
 แลในบัญชีมีจำนวนของหลายอย่างที่จะทำไม่ได้เป็นอันขาด

ในระหว่างเดินทางอยู่นั้น มองซิเออร์วาเซ อยากจะทำให้ท่าน
 ราชทูตพอใจ จึงได้ช่วยกันกับล่ามเอาบัญชีนั้นแปลเป็นภาษา
 ฝรั่งเศส แต่ถึงแม้ว่ามองซิเออร์วาเซ จะรู้ว่าของบางอย่างที่
 ต้องพระราชประสงค์เป็นของที่ทำไม่ได้ก็ดี แต่ก็ได้อุตส่าห์แปล
 คำต่อคำโดยไม่ได้คิดที่จะแปลเปลี่ยนแปลงแก้ไขอย่างใดเลย
 ครั้นได้มาถึงกรุงปารีสแล้ว บาดหลวงตาซาได้เห็นบัญชีนี้ จึงขอ
 ยืมไปจากมองซิเออร์วาเซสักวันหรือสองวันก็จะคืนให้ มองซิ-
 เออร์วาเซ ก็ได้ให้บาดหลวงตาซา ยืมไปตามความต้องการโดยง่าย
 ภายหลังสักสองวัน มองซิเออร์เดอเซเนเล ซึ่งได้รับบัญชีของ
 เหล่านี้จากบาดหลวงตาซา เพราะคงจะไม่ได้บัญชีนี้จากทางอื่น
 ได้ให้คนไปตามมองซิเออร์วาเซกับหัวหน้าโรงเรียนสามเณรที่กรุง
 ปารีส โดยเชื่อเสียว่าบัญชีนี้คงจะเป็นความคิดของมองซิเออร์
 วาเซ ให้ทำเมื่อยังอยู่ที่เมืองไทย ครั้นพบมองซิเออร์วาเซแล้ว
 มองซิเออร์เดอเซเนเล จึงได้ต่อว่าเล่าไข้อย่างแรงที่สุด
 เลไทยว่า มองซิเออร์วาเซ ได้ทำการซึ่งปิดหนทางที่จะทำให้
 พระเจ้ากรุงสยามพอพระทัยไม่ได้ เพราะการที่จะทำกระเจกเงาสูง
 ๒๐ ฟุตนั้นเป็นของที่ทำไม่ได้เป็นอันขาด

มองซิเออร์วาเซ จึงได้ตอบตามความเป็นจริง ว่าในการ
 ทำบัญชีนี้ มองซิเออร์วาเซหาได้เกี่ยวข้องอย่างใดไม่ นอกจาก
 เป็นผู้แปลคำต่อคำเท่านั้น แต่มองซิเออร์เดอเซเนเลขัดเคืองมาก
 จึงได้ห้ามไม่ให้มองซิเออร์วาเซมาเกี่ยวในกิจการอย่างใด ๆ ของ

ราชทูตสยามต่อไป เพราะฉะนั้นมองซิเออร์วาเซจึงตกลงไปพักที่เมืองบูรกอญ์ เพื่อไม่ให้มีการสงสัยในตัวของตัวเองต่อไป

ในเรื่องนี้ถึงแม้ว่า มองซิเออร์ เดอเซเนเล ไม่ได้พูดกับข้าพเจ้าอย่างที่ได้ออกไปพูดกับ มองซิเออร์ วาเซ ก็จริงอยู่ แต่ข้าพเจ้ามีนิสัยไม่พอใจที่จะเกี่ยวข้องในการเช่นนั้นเลย เพราะไม่ใช่เป็นการที่จะนำท่าหรือจะให้ได้มีชื่อเสียงอย่างใด ข้าพเจ้าจึงจับเอาคำที่ มองซิเออร์ เดอเซเนเล ได้พูดกับ มองซิเออร์ วาเซ ดุจเป็นข้อความที่ มองซิเออร์ เดอเซเนเล ได้ว่าตัวข้าพเจ้า เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงได้พูดกับมองซิเออร์ เดอเซเนเล ว่าข้าพเจ้าจะไม่เกี่ยวข้องด้วยกิจการของราชทูตสยามต่อไป แต่การที่ข้าพเจ้าทำเช่นนั้น จะอ้างเหตุอย่างไรก็แล้วแต่ มองซิเออร์ เดอเซเนเล จะเห็นควร หรือจะไม่อ้างเหตุอย่างไรที่เดียวกันแล้วแต่ใจ แต่ครั้นภายหลัง มองซิเออร์ เดอเซเนเล ได้มาบอกข้าพเจ้าว่า พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสมีพระราชประสงค์จะให้ข้าพเจ้าเป็นผู้แปลข้อความที่ราชทูตสยามจะต้องกราบทูล ข้าพเจ้าจึงยอมตามพระราชประสงค์แต่อย่างไรก็ดี ในการเจรจาแลปรึกษาหารือในข้อต่าง ๆ ในเมืองฝรั่งเศสนั้น ข้าพเจ้าไม่ใคร่ได้เกี่ยวข้องเลย เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าอาจสาบานได้ว่า ไม่มีใครได้ถามความเห็นข้าพเจ้าในข้อหนึ่งข้อใดเลย เว้นแต่ มองซิเออร์ เดอเซเนเล ได้ถามข้าพเจ้าครั้งเดียวเท่านั้น ว่าบาดหลวงตาซาเป็นเพื่อนรักชอบกับ มองซิเออร์คอนซตันซ์ จริงหรือ แต่เป็นการเคราะห์ดีสำหรับข้าพเจ้ามาก

ที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสหรือผู้หนึ่งผู้ใดไม่ได้ตามข้าพเจ้าเลย ว่า
การต่าง ๆ ในเมืองไทย ข้าพเจ้าจะมีความเห็นอย่างไร แล
ไม่ได้ตามถึงเรื่อง มองซิเออร์ คอนชตันซ์ เลย ซึ่งเป็นการ
เคราะห์ดียิ่งขึ้นไปอีก เพราะข้าพเจ้ารู้สึกตัวว่า ความเห็นของ
ข้าพเจ้าผิดกันไต่กับข้อความที่บาดหลวงตาซาได้กล่าวไว้ เพราะ
ฉะนั้นจะเป็นการที่ข้าพเจ้าจะตอบลำบากมาก จึงยินดีนักที่ไม่มี
ใครถามเลย อีกประการหนึ่งเมื่อข้าพเจ้ามาคราวนี้ พระเจ้า
กรุงฝรั่งเศสได้ทรงเอ็นดูข้าพเจ้ามาก ทั้งมีเรื่องสำคัญ ๆ หลาย
เรื่องที่จะกราบทูล สำหรับให้เป็นประโยชน์แก่คณะบาดหลวง
แลถึงแม้ว่าข้าพเจ้าเชื่อใจว่า ถ้าข้าพเจ้าจะขอเผ้าสักครึ่งชั่วโมง
ก็คงได้โดยแท้ แต่ถึงกระนั้นข้าพเจ้าไม่ได้ขอร้องอย่างใดเลย
เพื่อจะไม่ให้มีใครสงสัยได้ว่าข้าพเจ้าได้เกี่ยวในการต่าง ๆ

ว่าด้วยความเรียบร้อยของราชทูต

จดหมาย มองซิเออร์ เดอลีออน ถึง มองซิเออร์ วาเช
วันที่ ๑๕ เดือนสิงหาคม ค.ศ. ๑๖๘๖ (พ.ศ. ๒๒๒๙)

ท่านราชทูตสยามได้ปฏิบัติการให้เป็นที่พอใจคนทั่วไป เพราะ
ท่านเหล่านั้นเป็นคนซื่อ อภัยสยดแลกริยาเรียบร้อย ถ้าจะพูด
โดยสั้นแล้ว ความประพฤติแลอภัยสยดของท่านราชทูตตรงกัน
ข้ามกับขุนนางสองคนที่มาครั้งก่อน แลที่ได้ทำให้ท่านร้อนใจนัก

เชื่อกันว่าท่านราชทูตจะได้เข้าเฝ้าในวันพฤหัสบดีหน้า และ
ต้องอยู่ยั้งที่พัก ๔ หรือ ๕ วัน ที่พักของท่านราชทูตนั้นได้จัด
อย่างงดงาม ซึ่งเป็นการพิเศษไม่เคยได้จัดให้ราชทูตใด ๆ อย่างนี้
เลย ตามที่พวกเราคาดคะเนการนั้นเป็นอันเชื่อได้ว่า บริษัทคง
จะได้ตั้งการค้าขายในเมืองไทยได้ดี แลบางที่จะเพิ่มการค้า
ขายให้มากขึ้นกว่าเก่าด้วย พระเป็นเจ้าได้โปรดดลใจให้ไปตั้ง
อยู่ที่เมืองสงขลาเถิด

ว่าด้วยลำเตงข้อปฎิภาณวิสัยนาแก่ชาวฝรั่งเศส

จดหมาย มองซิเออร์ เดอบรีซาเซีย

ถึง มองซิเออร์ ชาโม (Charmot)

วันที่ ๓๐ เดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๖ (พ.ศ. ๒๒๒๙)

เมื่อวันศุกร์พวกเราได้ไปเฝ้าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสที่พระราชวัง
เวอร์ซายเมื่อเวลาเสวยเสร็จแล้ว พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทรงรับรอง
อย่างดีมาก ท่านอาชบิชอบเป็นผู้นำเฝ้า พวกเราได้นำคำปฎิภา
ณวิสัยนาเขียนเป็นภาษาลาติน มีครุยเงินเลทองถวายพระเจ้ากรุง
ฝรั่งเศส ท่านอาชบิชอบเป็นผู้กล่าวคำกราบทูลขอพระเกียรติ ใน
ระหว่างที่กราบทูลอยู่นั้น ได้มีรับสั่งแซกถึงสองคราว ซึ่งเป็นข้อ
รับสั่งอันน่าฟังมาก ตั้งแต่นั้นมาพวกเราได้เที่ยววิ่งไปทุกแห่ง เพื่อ
นำคำปฎิภาณวิสัยนาไปให้คนโน้นคนนี้ แต่การที่เราได้วิ่งเต้นคราวนี้

คุณเ็นๆ ก็ไม่เป็นประโยชน์อะไรเพราะไม่ได้พบใครเลย แต่ความจริงก็เป็นผลสำเร็จเรียบร้อยดี ท่านราชทูตก็ได้รับเชิญเหมือนกัน แลเมื่อได้มาพร้อมกันแล้ว มองซิเออร์ อันโตนิโอปีนโต ได้วิชันอย่างดีมาก และในที่สุด มองซิเออร์ เดอเลซตอก (L'Estocq) ผู้เป็นเปเรซิเดน ได้กล่าวคำเป็นภาษาลาตินชมเชยชาวต่างประเทศผู้แลชมเชยพวกมิสชันนารีทั่วไป ฟรังก์ซ์เข้าที่โบสถ์โนตร์ดำนะได้มีการปูฉาวิชันอีกครั้ง ๑ หวังใจว่าข้างฝ่ายผู้ปูฉาของเราจะได้ตอบท่านบาดหลวง โรซ (Roze) ดีเท่ากับที่ได้ตอบ มองซิเออร์ เดอ เลซตอก ในคำวันนั้นมาแล้ว

จดหมายเหตุของบาดหลวงวาเซ

ว่าด้วยปีนโตได้รับเกียรติในการปูฉาวิชันา

พวกบาดหลวงได้พาลูกศิษย์ของ มองซิเออร์ ขอเร ชื่ออันตวนปีนโต ลงเรือมาด้วย ในเวลาเดินทางนั้น อันตวนได้บ้วนตลอดทางจึงไม่มีเวลาที่จะอ่านหนังสือ แต่ถึงดังนั้น เมื่อได้มาถึงกรุงปารีสได้หลายอาทิตย์ ท่านบาดหลวงคณะกรรมการต่างประเทศได้เรียกตัวไปสอบความรู้ในการศาสนา เพื่อสอบว่าความรู้จะดีจริงเท่ากับที่ได้มีผู้เขียนจดหมายมาชมเชยหรือไม่ เมื่อได้สอบความรู้แล้วก็เต็มใจที่จะให้พวกบาดหลวงที่สอบไล่จากชอบอนแลเป็นผู้ที่มีความรู้มาก ชักฟอกมองซิเออร์ อันตวน เพื่อให้รู้

แน่ว่าท่านผู้นี้จะสมควรเถียงข้อปจนาวิสัยนาในท่ามกลางมหาชน
ได้หรือไม่

ในชั้นต้น มองซิเออร์ บุษตร์ (Boustre) กับดอกเตอร์
อีกสามคนได้สอบถามรู้ มองซิเออร์ อันตวน กว่า ๒ ชั่วโมง
ท่านนักปราชญ์ทั้ง ๔ คน ได้ถกเถียงปัญหาในข้อที่ยากอย่างที่สุด แล
เป็นข้อที่น่าถกเถียงมากที่สุด คือในข้อ อินคาเนชั่น (Incarnation)
ท่านนักปราชญ์ทั้ง ๔ พอใจมาก จนถึงกับมีจดหมายถึงหัวหน้าโรง
เรียนสามเณร ว่าจะให้ชายหนุ่มคนนี้ออกโรงได้ทีเดียว แล
คณะซอบอนจะถือว่าได้รับเกียรติยศจากผู้นี้ด้วย ข้อปจนาวิสัย-
นานี้ได้ถวายแก่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ในเวลาที่จะมีการปจนาวิสัยนา
นั้น คนทั่วทั้งปารีสได้มาฟัง พวกนักพรตทั้งหลายก็มาเป็นอัน
มาก แลคนที่ได้ฟังทุกคนได้รับรองว่าการที่ไทยคนนี้ได้แสดง
ตัวในครั้งนี้ ไม่มีสิ่งใดจะทำให้พอใจยิ่งกว่านี้

แล้วภายหลังพวกนักพรตได้หาโอกาสส่งชายหนุ่มคนนี้ไปยัง
กรุงโรม เวลานี้จะหมดเวลาที่ อินโนเซนต์ที่ ๑๑ รับหน้าที่
เป็นสังคปาปาอยู่แล้ว

มองซิเออร์ ปินโด ได้ตั้งข้อปจนาใหม่ขึ้นอีกข้อ ๑ ถวาย
แก่สังคปาปา ในเวลาที่จะมีการปจนาวิสัยนานั้น ท่านสังคปาปาแล
นักพรตชั้น คาร์ดินัล (Cardinal) กับทั้งคนที่มีความรู้ดี ๆ ใน
กรุงโรมได้มาฟังพร้อมกัน ทั้งหมดได้ชม มองซิเออร์ ปินโด
เป็นเสียงเดียวกันไม่มีใครคัดค้านเลย แลได้มีผู้รับรองว่า ตั้ง

แต่ได้ตั้งโรงเรียนขึ้น ยังไม่เคยเห็นชาวต่างประเทศคนใดจะมี
 ความรู้เท่ากับไทยคนนี้ ฝ่ายท่านสังตปาปาพอใจจนถึงกับจะต้อง
 การตั้งให้ไทยคนนี้เป็นนักพรตก่อนที่จะกลับไปฝรั่งเศส ซึ่งเป็น
 การไม่เคยมีตัวอย่างเลย เพราะมองซิเออร์ บินโด ก็อายุเพียง ๒๒
 ปีเท่านั้น แต่ที่สังตปาปาก็เป็นการพิเศษ ท่านสังตปาปายังเห็น
 ต่อไปว่า ไทยคนนี้สมควรที่จะเป็นบาทหลวงชั้น วิเก อาปอซ
 โตลิก (Vicaire Apostolique) ได้

คำชมเชยของมองซิเออร์ เทอ บัวซาเซีย

แสดงต่อราชทูตของพระเจ้ากรุงสยาม

ที่โรงเรียนสามเณร คณะการต่างประเทศ

ความดีความชอบทั่วไปของท่าน ซึ่งเป็นการที่รู้กันทั่วไปนั้น
 เป็นสิ่งที่ควรจะโฆษณาในภาษาต่างๆ ทุกภาษา แลพวกข้าพเจ้า
 หวังใจว่า จะได้มีโอกาสรวบรวมชาวประเทศทั้งหลายในทวีป
 ยุโรป ให้มาประชุมในที่นี้ เพื่อแสดงความนับถือต่อพระเจ้า
 กรุงสยามต่อหน้าท่านซึ่งเป็นผู้แทนพระองค์มา เช่นเดียวกับพระ
 เจ้ากรุงสยามผู้มีอำนาจอันใหญ่ยิ่ง ได้แสดงความนับถือพระเจ้า
 กรุงฝรั่งเศส ให้บรรดาเมืองทั้งหลายฝ่ายทิศตะวันออกเห็น
 โดยแต่งตั้งให้ท่านมาเป็นอัครราชทูตเช่นนั้น

แต่ในที่นี้ก็ไม่จำเป็นจะต้องกล่าวสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ แล

ไม่จำเป็นจะต้องขมวีธีของต่างประเทศอย่างใด เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าต้องอนุญาตให้บาดหลวงในคณะนี้ได้แสดงความชมเชยต่อท่าน แลขออนุญาตให้พวกบาดหลวงได้แยกกันแสดงด้วยวิธีต่าง ๆ ถึงวิชาความรู้แลความประพฤติของท่าน ซึ่งชนทั่วโลกสรรเสริญนัก แลขอให้บาดหลวงได้ใช้คำอย่างฉลาดของชาติฮีบรู (Hebrew) อย่างสุภาพของชาติกรีก อย่างจริงจังของชาติลาตินแลอย่างน่ารักน่าฟังของคนไทย สำหรับแสดงความชมเชยต่อท่านในครั้งนี้ แลขอให้แยกกล่าวถึงคุณความดีของท่าน เพื่อเป็นการตอบแทนในการที่ท่านได้ให้เกียรติยศที่ได้มาในคราวนี้ แลเพื่อแสดงความนับถืออันจริงใจ ซึ่งจะไม่มีที่สิ้นสุดชั่วกาลปาวสานด้วย

คำชมเชยของบาดหลวง เดอเลี่ยน
แสดงต่อราชทูตของพระเจ้ากรุงสยาม
ที่โรงเรียนสามเณร คณะการต่างประเทศ
กล่าวเป็นภาษาไทย

จนถึงในเวลาเดี๋ยวนี้ ข้าพเจ้ามีความยินดีที่สุด ที่ได้เห็นความตั้งใจของชนชาวฝรั่งเศสทุกคน มาแสดงความรักใคร่ ความนับถือ ที่มีต่อพระเจ้ากรุงสยามนายของท่าน ทั้งแสดงความรักใคร่เลนนับถือในส่วนตัวท่านเองด้วย เพราะท่านได้รักษาเกียรติ

ยศเกียรติคุณของท่านดีมาก ครองนี้เป็นครั้งแรกที่ข้าพเจ้าได้มี
โอกาสประชันเสียงกับเสียงชมเชยของมหาชนทั่วไป แต่เป็น
โอกาสที่ข้าพเจ้าจะได้แสดงตัวให้ท่านเห็นความในใจของข้าพเจ้า
ข้าพเจ้ากล้าที่จะพูดได้ว่า น้ำใจของข้าพเจ้ามีความรักใคร่แลนับ
ถือท่านยิ่งกว่าชนทั้งปวง แลเพื่อเป็นพยานแห่งความจริงในข้อนี้
ก็ขอให้ท่านคิดว่า การที่ข้าพเจ้ากล่าวเช่นนั้น ข้าพเจ้าจะหมาย
ประโยชน์ส่วนตัวอะไร คนอื่นๆ ได้ทราบความจริงที่เกี่ยวกับ
พระเจ้ากรุงสยาม แต่โดยที่ทราบตามที่มีผู้จดจำไว้ กล่าวคือได้
ทราบถึงพระเกียรติยศพระเกียรติคุณที่พระองค์มีอยู่ ยิ่งกว่าพระ
เจ้าแผ่นดินทั้งหลายฝ่ายทิศตะวันออกได้ทราบถึงพระราชทรัพย์ที่มี
มากมายในท้องพระคลัง ถึงพระหฤทัยซึ่งทรงสอดส่องการทั้งปวง
อันน่าพิศวง ถึงการปกครองอันเรียบร้อยของรัฐบาลของพระองค์
ซึ่งทรงพระอุตสาหะจัดการบ้านเมือง โดยไม่ทรงนึกถึงความเหน็ด
เหนื่อย ทั้งทรงแสวงหาทางกุศล แลโปรดนักหนาในการที่จะ
แสวงหาความรู้ทั่วไป ทั้งพระอัธยาศัยก็เป็นที่นิยมของชนทั่ว
ไป จนเป็นการกระทำให้ชาวต่างประเทศเป็นอันมากได้ไปขอพึ่ง
พระบรมโพธิสมภารจากทิสานุกิส แลที่สุดความที่ทรงพระเมตตา
แก่ณัฏพรตผู้ทำการของพระเป็นเจ้านั้น พระเกียรติยศพระ
เกียรติคุณตามที่ได้กล่าวมานี้เมื่อผู้ใดมีโชคได้โอกาสเผ้าแลเห็น
ด้วยตาของตัวเอง ดังข้าพเจ้าได้เห็นมาหลายครั้งแล้วนั้น ก็
จะเห็นได้โดยง่ายว่า พระเกียรติยศพระเกียรติคุณยังมากกว่าที่

ได้กล่าวมานั้นหลายเท่า

เพราะฉะนั้น การที่มีคนนิยมนับถือท่านนั้น ก็โดยเทียบเคียงพระเกียรติคุณของนายท่าน เป็นต้นว่า การได้ตอบของท่านในการทักปวง เป็นคำที่ตรงแลสละสลวยเพียงไร เป็นสิ่งที่ชนทั้งหลายชมเชยนักแลจะไม่ลืมเลย ความจริงวาจาที่ท่านกล่าวนั้น ถึงเป็นคำดีเพียงไรแต่ก็เสียค่าลงไปบ้าง ด้วยเหตุที่ต้องแปลจากภาษาโน้นมาเป็นภาษานี้ ถึงตัวข้าพเจ้าเองก็รู้สึกน้อยใจบ่อยๆ ที่จะแปลคำของท่านให้ได้มีน้ำหนักเท่ากับคำที่ท่านใช้นั้นไม่ได้ ยังได้มีคนชมเชยอวยชัยอันดีของท่าน ที่ทำให้ท่านปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมของประเทศต่างๆ ได้โดยง่าย เพราะขนบธรรมเนียมเหล่านั้นหาเหมือนกันทุกประเทศไม่ แลได้มีคนสรรเสริญอารมณ์ของท่านซึ่งเฉยแต่ไม่มีความวิตกในการอย่างใดๆ เลย แลในที่สุดมีคนนิยมอวยชัยแลความประพฤติดีของท่านที่ได้เห็นปรากฏอยู่ทุกๆ วัน แต่บรรดาชนทั้งหลายได้เห็นท่านแต่ผืนๆ ยังนิยมท่านถึงเพียงนี้ ถ้าได้มีโอกาสได้อยู่ใกล้ชิดกับท่านจะนิยมท่านสักเพียงไร เพอญเป็นเคราะห์ดีของข้าพเจ้าที่พระเจ้ากรุงสยามได้มีพระราชโองการให้ข้าพเจ้ามายังประเทศฝรั่งเศสพร้อมกับท่าน ซึ่งเป็นการที่ข้าพเจ้าได้เปรียบกว่าคนอื่นๆ หลาย เพราะได้อยู่ใกล้ชิดชิดกับตัวท่าน การที่ได้ทรงพระกรุณาแก่ข้าพเจ้าในครั้งนี้ ไม่ใช่แต่ครั้งนี้ครั้งเดียว ได้เคยทรงพระเมตตาต่อข้าพเจ้ามาหลายครั้งแล้ว ยังไม่ใช่แต่ท่าน ท่านยังได้แสดง

ไมตรีของท่านซึ่งเป็นการจับใจข้าพเจ้ายิ่งนัก เพราะฉะนั้นเป็น
ธรรมดาของบุคคลที่ต้องมีความกตัญญูในใจอยู่แล้ว แต่ในส่วน
ข้าพเจ้าได้รับความเมตตากรุณาต่างๆ จึงเป็นการกระทำให้ข้าพเจ้า
มีใจนับถืออย่างอ่อนน้อม ต่อพระเจ้ากรุงสยามผู้มีพระเกียรติยศ
อันใหญ่ยิ่ง มีใจรักใคร่ในส่วนตัวของท่าน แลมีใจจงรักภักดีต่อ
ชาติของท่านด้วย แต่พระเป็นเจ้าซึ่งทำการต่างๆ อย่างสุขุมนั้น
ได้จัดการให้น้ำใจของข้าพเจ้ามีความจงรักภักดียิ่งขึ้นไปอีก จึงทำ
ให้ข้าพเจ้าตกลงใจที่จะอยู่กับท่านจนกว่าชีวิตจะหาไม่ เพื่อทำการ
ฉลองพระเดชพระคุณท่าน โดยพยายามจะให้วิญญูณาของท่าน
ได้รับความสุขชั่วกาลปาวสาน

ว่าด้วยการเสด็จราชทูตที่ไฮเต้ลมาตัมเดอเนมอง

จดหมายมองซิเออร์ เดอบริซาเซียร์

ถึงมองซิเออร์ ชาโม (Charmot)

วันที่ ๑๖ เดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๘๖๘ (พ.ศ. ๒๒๒๕)

เมื่อวันอังคารที่ล่วงแล้วมานี้ ท่านราชทูตสยามได้มาเยี่ยม
พวกเราเป็นทางราชการ ครั้นเวลากลางคืน ข้าพเจ้าได้กล่าวคำ
ชมเชยท่านราชทูตเป็นภาษาฝรั่งเศส มองซิเออร์ เดอลาโน
(de la Noe) ได้กล่าวเป็นภาษาฮับรู มองซิเออร์ ปอกเ (Pocquet)
ได้กล่าวเป็นภาษากรีก มองซิเออร์ ดีเบร์ช (Tiberge) ได้กล่าว

เป็นภาษาลาติน แลมองซีเออร์ เดอล็ยอน ได้กล่าวเป็นภาษาไทย
 คำที่กล่าวนั้นได้ส่งมาให้ท่านดูพร้อมด้วยจดหมายฉบับนี้แล้ว
 คือคำของมองซีเออร์ ดีแบเรซซ์ เลขของข้าพเจ้าจดตามภาษาที่พูด
 อีกสามฉบับนั้นได้แปลเป็นภาษาฝรั่งเศสมาแล้ว ผู้ที่ไป
 ในคราวนี้มี สังฆราช ดุก เดอ ลาออน (duc-évêque de Laon) ๑
 ท่าน มาควิส คาลิกร์ (d'Aligre) ๑ บาดหลวง เปอเลอเตีย
 (Peeletier) ๑ บาดหลวง เดอ เนมอง (Nesmond) ๑ บาดหลวง
 เดอ ลันยี (Lagny) ๑ บาดหลวง เซเบเร (Cébéret) ๑
 บาดหลวง ซายเย (Saillet) ๑ บาดหลวง เด วิเยอ (Des Vieux) ๑
 บาดหลวง เลอเฟฟ (Lefebvre) ซึ่งเป็นมิสซันนารีคนเก่าของ
 เราที่กรุงโรม ๑ บาดหลวงคูเปล (Couplet) ๑ กับบาดหลวง
 สปีโนลา (Spinola) ๑ การทั้งปวงเป็นที่เรียบร้อยทั้งสิ้น

พอท่านราชทูตที่ ๑ ได้ตอบเสร็จแล้ว เจ้าของโฮเต็ลมาดัม
 เดอเนมอง ได้มาบอกว่า โต๊ะรับประทานอาหารได้จัดเสร็จแล้ว
 โต๊ะรับประทานอาหารนี้จัดไว้ที่มุมห้องรับประทานอาหารห้องใหญ่
 แลโต๊ะอื่น ๆ ที่ตั้งอยู่ธรรมดาได้อ้อออกหมด ในห้องนั้นใช้
 จุตเทียนไข และมุมอีกห้องหนึ่งจัดเป็นโต๊ะเครื่องดื่ม การ
 รับประทานอาหารครั้งนี้เป็นที่เรียบร้อยแลงดงามมาก มาดัม เดอ
 มีรามอง (Miramion) เป็นผู้จ่ายเงินค่าเครื่องรับประทาน ซึ่ง
 คนทั้งหลายกะว่อยู่ในราว ๖๐ หรือ ๘๐ เหรียญ (เมืองสเปนญ)
 เครื่องใช้ตลอดจนผ้าปูโต๊ะแลคนใช้เป็นของมาดัม เดอเนมอง

ทั้งสิ้น ท่านผู้ที่เป็นหัวหน้าได้นั่งรับประทานในห้องใหญ่ พวกเราได้รับประทานในห้องเล็กพร้อมด้วยล่ามสองคน เสมียนสองคน กับจีนของบาดหลวง คูเปต์ (Couplet) คน ๑ เมื่อได้ลูกจากโต๊ะแล้ว ได้จัดการให้คนใช้ของท่านราชทูตแลคนชาวสวิสสองคนรับประทานอาหาร คนชาวสวิสนั้นได้ตามท่านราชทูตมาจากโฮเต็ล แลได้มารักษาประตูให้พวกเรา

ครั้นเวลาประมาณ ๒ ทุ่มครึ่ง (๒๐.๓๐ น.) พวกที่ได้รับเชิญกลับไปหมดแล้ว พวกเราได้ไปนั่งล้อมโต๊ะท่านราชทูตพร้อมกับเพื่อนของเราจากซอบอน (Sorbonne) ๓ คน และของยังเหลือพอที่จะเลี้ยงคนในโรงเรียนทั้งเลี้ยงคนใช้ของมาดัมเนมองด้วย ซึ่งเป็นคนประมาณ ๑๕ หรือ ๒๐ คน นอกจากพวกคนใช้ที่เดินโต๊ะ ยังมีพ่อครัวทำของคาวแลคนทำของหวานอีกหลายคน ทั้งคนใช้อีก ๔ หรือ ๕ คน ซึ่งคอยรับใช้ท่านราชทูตทั้งสาม แลมองส์เออร์ เดอ ลาออง กับมาควิส ดาลิเอร์ ด้วย คนทั้งหมดเหล่านี้อยู่ในความ บังคับบัญชานายโฮเต็ล คนเดียวเท่านั้น ซึ่งมีความขยันจนถึงกับในเวลารับประทานอาหารนั้น เมื่อมาเดินโต๊ะให้กับท่านราชทูตแล้ว ก็ยังอุตสาหะมาเดินโต๊ะให้พวกเราอีก จะห้ามเท่าไรก็ไม่ฟังด้วย

เวลา ๔ ทุ่มครึ่ง (๒๒.๓๐ น.) การทั้งหลายได้ทำเสร็จหมด จนเครื่องใช้ซึ่งทำด้วยเงินก็ได้ล้างเช็ดส่งมาไว้ยังห้องข้าพเจ้า แลคนใช้ของมาดัม เนมอง ก็กลับไปได้ราว ๕ ทุ่ม

(๒๓.๐๐ น.) ท่านมาควิสดาลีร์ ได้พูดกับข้าพเจ้าว่า การเลี้ยง
ครวนี้คล้ายกับการเลี้ยงที่พระราชวังเวอร์ซาย เพราะได้ทำอย่าง
แบบเวอร์ซายคือเปลี่ยนกับข้าวให้ท่านราชทูตสองครั้งเป็นพิเศษ

เรื่องรับคนไทยเข้าศาสนาคริสต์
จดหมาย มองซิเออร์ ตีแบร์ช (Tiberge) ถึง
มองซิเออร์ ชาโม (Charmot)

วันที่ ๑๗ เดือนเมษายน ค.ศ. ๑๖๘๗ (พ. ศ. ๒๒๓๐)

ข้าพเจ้าเขียนจดหมายฉบับนี้เพื่อจะ บอกให้ท่านทราบ
ว่า เมื่อวานนี้ ได้จัดการให้นามนตร์รับคนไทยเข้าเป็นคริส
เตียน ๑๒ คน พิธีที่ท่านอธิการได้ทำที่ แซงซุลปีซ (Saint-Sulpice)

คนที่ ๑ ชื่อ พี (Pi) นั้น ท่าน ดูว์ ดัลแบร์ (duc d'Allset)
กับท่านเคาน์เตซ โคแวน (comtesse d'Ouergne) เป็นผู้รับ
รองและได้ตั้งชื่อให้ว่า ปีแย เอมานูเอน (Pierre- Emmanuel)

คนที่ ๒ ชื่อ เพ็ชร์ (Ppet) นั้น ผู้รับรองควรจะเป็นท่านหัว
หน้าพวกพ่อค้าและมาดัม เดอ เนมอง แต่ท่านหัวหน้าพ่อค้า
มีธุระมาไม่ได้ เพราะจะต้องไปรับรองผู้ว่าราชการเมืองปารีสคน
ใหม่ และมาดัม เดอ เนมองก็มาไม่ได้ เพราะมาเดอมัวเซล
เดอ ลามวณยอง (Lamoignon) ได้ถึงแก่กรรม แลได้ไปจัด
การฝังที่ตำบล คอเดอเลีย (Cordeliers) เพราะฉะนั้น มองซิเออร์

บายย์ (Bailly) กับ มาดัม รูเย (Rouillé) จึงเป็นผู้รับรองแทน
แลได้ให้ชื่อคนไทยที่ ๒ นั้นว่า บังบัปติสต์ (Jean - Baptiste)

คนที่ ๓ ชื่อ อ่วม (Oman) ท่านเชอวาเลียเดอโซมยอง กับ
มาดัม เดอล็ยอน มารดาของมองซีเออร์ เดอล็ยอน เป็นผู้รับ
รอง ให้ชื่อว่า ปอลอาตุซ (Paul Artus)

คนที่ ๔ ชื่อ ชุ่น (Chun) มองซีเออร์ เปอเลอเตีย (Pelletier)
ที่ปรึกษาของสภาปาลีแมน กับมาดัม ดาลิกร์ เดอบัวตันดรี
(d'Aligre de Boislandry) มาแทน มาดัม ดาลิกร์ แม่ยาย เป็น
ผู้รับรอง และให้ชื่อว่า หลุย (Louis)

คนที่ ๕ ชื่อ ไก่ (Gaye) เป็นช่างทอง ท่านสังฆราชมีลอง
(Milon) กับ มาดัม ลามาเก็ช เดอ รูซซี (Marpuisede Roussy)
เป็นผู้รับรอง แลให้ชื่อว่า ฟรังซัวซาเวีย (Francois Xavier)

คนที่ ๖ ชื่อ มี (Mi) ท่านมาดหลวง เดอ ฟูร์ซี (Fourcy)
แทนท่านหัวหน้าพ่อค้ากับ มาดัม.....? แทน มาดัม เดอ
เนมอง เป็นผู้รับรอง แลให้ชื่อว่า ฮังรี โอลีเวีย (Henri Olivier)

คนที่ ๗ ชื่อ ด่วน (Duan) เป็นช่างก่อสร้าง มองซีเออร์
เดอ คัสตีย์ (Castilly) กับ มาดัมเดอ เปรซอง (Presson)
เป็นผู้รับรอง ให้ชื่อว่า ฟิลิป (Philippe)

คนที่ ๘ ชื่อ สัก (Sac) มองซีเออร์ ดู รูโอ ปาลู
(du Ruau-Pallu) กับมาดัม เดอ วาจีเย (Vajière) เป็นผู้รับรอง
ให้ชื่อว่า ฟรังซัว (Francois) (ซึ่งเป็นชื่อของ มองซีเออร์ เคล็

โอ โปลิศ ที่ถึงแก่กรรมเสียแล้ว)

คนที่ ๕ ชื่อ เทียน (Thean) มองซิเออร์ เดอ ลานยี ผู้
บุตรแทนบิดา ซึ่งเป็นหัวหน้าของการค้าฝ้ายต่างประเทศ กับ
มาดัมควิชโค (Cuissetot) เป็นผู้รับรอง ให้ชื่อว่า ธอมมาซ (Thomas)

คนสุดท้ายชื่อ วูม (Voum) มองซิเออร์ ซูเล (Soulet)
ผู้อำนวยการราชบริษัทอินเดียฝ้ายตะวันออก กับมาดัมกัวลันด์
(Goisland) ภรรยาของนายโฮเต็ลที่พักของท่านราชทูตเป็นผู้รับ
รอง ให้ชื่อว่า นิโกลา (Nicolas)

พิธีนี้ได้ทำกันมานานจนถึงบ่าย ๒ โมงจึงได้เสร็จ ก็แต่หา
ได้ทำให้ผู้ที่เป็นคริสเตียนใหม่มีความเบื่อหน่ายอย่างใดไม่ แล
กิริยาที่ทำต่อมตัวนั้นเป็นการที่คนดูพอใจทุกคน จนที่สุดพวกนี้
ได้ขอร้องขึ้นเองในวันก่อนว่าจะขออาหาร เพื่อจะได้เตรียม
ตัวสำหรับพิธีในวันรุ่งขึ้น การที่อดอาหารนั้นหาได้ทำให้พวกนี้
อ่อนเพลียอย่างใดไม่

ท่านอาชบิชอบไม่มีเวลาพอที่จะให้ข้าพเจ้าพาคนเหล่านี้ไป
หาเพื่อขอพร แลให้ท่านอาชบิชอบทำพิธีรับรอง ซึ่งพวกนี้
ต้องการนัก

เครื่องแต่งตัวที่ให้อยู่ในเวลาที่ได้รับน้ำมนต์นั้น พวกไทยนี้
ยังคงใช้ต่อไปอีก ๔ วัน เสื้อนั้นทำด้วยแพรดอกขอบทำด้วย
ด้ายถัก ถูกันนั้นใช้ถุงขาว รองเท้านั้นขาว และสวมหมวกขาว
ซึ่งพันผ้าดอก แลข้างบนมียอดแหลมทำด้วยผ้าดอกเหมือนกัน

ท่านคงจะไม่นึกเลยว่าตั้งแต่รับพวกนี้เข้าเป็นคริสเตียนแล้ว พวกนี้จะมีคามพอใจเพียงไร และเวลาสวดมนต์ก็มาสวดพร้อมกันหมด

เมื่อกลับมาจากโบสถ์แห่งซูลิปซีแล้ว พวกไทยได้มาขอ ลูกประจำต่อข้าพเจ้า ๆ ได้จัดให้คนไปซื้อมาให้ พวกนี้รับลูกประจำโดยแสดงกิริยาเคารพ แลได้เอาลูกประจำคล้องคอจุเป็นตรา (Order of Jesus & Mary.)

พวกนี้ได้รับประทานอาหารพร้อมกับเราที่โต๊ะที่ ๑ แลเขาได้ขอร้องจะผลัดเปลี่ยนกันเดินโต๊ะ แต่ข้าพเจ้าตอบว่า ในระหว่างที่เขายังแต่งกายอย่างเมื่อเวลารับน้ำมันต่อนั้น จะให้เขาเดินโต๊ะไม่ได้ ต้องให้คนอื่นเดินโต๊ะให้ เพื่อแสดงความนับถือในการที่เขาได้เป็นคริสเตียนขึ้นใหม่ ๆ แลทั้งสำหรับป้องกันไม่ให้เสื่อชาวที่เขาสวมอยู่นั้นได้เบือนประอะไปได้

ฝ่ายคนไทยที่ ๑๒(*) ซึ่งยังไม่ได้รับน้ำมันต่อนั้นเพราะยังป่วยอยู่ พอสบายแล้ว มาดั้ม เดอลากิซ (Guise) จะเป็นผู้รับรองไทยคนนี้มีความประสงค์จะเป็นคริสเตียนมาก

(๓) มองซีเออร์ ตูแบร์ซ ได้ออกชื่อแต่ไทย ๓๐ คนเท่านั้น แต่ก็กล่าวว่ามีไทย ๓๒ คน แด่ตอนท้ายที่สุดก็ใช้คำว่า คนไทยที่ ๓๒ ในหลังจดหมายก็เขียนว่า กอดฟาเชอ แด่ กอดมาเชอ (Godfather & Godmother) ของไทย ๓๒ คน แด่จดหมายเหตุอื่นก็กล่าวถึงไทย ๓๒ คนเหมือนกัน

ว่าด้วยเหตุการณ์ต่าง ๆ ในเมืองไทย
ระหว่างเวลาที่ราชทูตสยามไปเจริญทางพระราชไมตรี
ยังประเทศฝรั่งเศส
เรื่องข้อสัญญาที่เกี่ยวข้องศาสนา
หาได้ประกาศไม่

จดหมาย มองเชนเบอร์ลาโน
ถึงผู้อำนวยการคณะต่างประเทศ

วันที่ ๓๐ เดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๘๘๖ (พ.ศ. ๒๔๒๙)

ข้าพเจ้าไม่ทราบว่าจะโทษใครในการที่พระเจ้ากรุงสยามหาได้
ทรงปฏิบัติ ตามที่ได้ ทรงสัญญาไว้กับพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ในการที่
จะให้ศาสนาคริสต์ยืนดำเนินขึ้นสู่ความเจริญไม่ แต่สิ่งที่ข้าพเจ้า
ทราบได้แน่นั้นก็คือ ยังมีข้อขัดข้องอยู่เสมอมิได้ขาด พอความ
ขัดข้องข้อนี้ เปลืองปลดไป ก็คงมีการ ขัดข้องอย่างอื่น มาแทรกอยู่
เสมอ จึงเป็นอันทราบไม่ได้ว่าจะตั้งต้นกันอย่างไร แลเพื่อท่าน
จะได้ตอบคนที่จะต้องการรู้ในการเรื่องนี้ ข้าพเจ้าจึงจะขอเล่า
ตามความเป็นจริงถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เป็นไปในระหว่างปีหนึ่ง
ที่ล่วงไปแล้ว เมื่อท่านราชทูตได้ออกเรือไปแล้ว ข้าพเจ้าได้
ไปพักอยู่กับมองซิเออร์เดอช็ันเดอบัว (Chandebois) แลไม่ได้
ไปไหนเลย จนถึงสิ้นเดือนมกราคมข้าพเจ้าจึงได้ไปยังเมือง
ตะโว้ ในระหว่างนั้นมองซิเออร์คอนซตันซ์ป่วยมาก แลถ้า
ไม่มีมองซิเออร์คอนซตันซ์แล้วพระเจ้ากรุงสยามก็ไม่ทำอะไร

หมด ครั้นมองซิเออร์คอนชตันซ์หายป่วยแล้ว ตัวข้าพเจ้าเองก็กลับป่วยลง จึงต้องกลับมายังกรุงศรีอยุธยา ภายหลังได้เกิดการขึ้นซึ่งราษฎรพลเมืองถือว่าเป็นลางร้าย แลถือว่าจะทำให้เกิดเรื่องสำคัญใหญ่โตขึ้น คือข้างเชือกหนึ่งซึ่งเคยเป็นช้างทรงของพระเจ้ากรุงสยามได้แตกปลอกหนีเข้าป่าไป ซึ่งเป็นลางสำหรับทำนายว่าจะได้เกิดเหตุร้ายขึ้น เพราะฉะนั้นจึงได้เกณฑ์คนจนเป็นจำนวนมากให้ออกไปติดตามช้าง แลพระเจ้ากรุงสยามก็เสด็จด้วยพระองค์เองกว่าจะจับช้างกลับมาได้ กินเวลาเกือบเดือน ๑

ครั้นภายหลังพระเจ้ากรุงสยามทรงพระประชวรเล็กน้อยพอหายประชวรแล้วก็ได้คิดกันที่จะตั้งต้นจัดการต่อไป บังเอินก็เกิดเหตุรู้สึกกันว่าได้มีผู้คิดขบถอย่างลับ ๆ แลจะวนจะถึงเวลาขบถกันอยู่แล้ว การเรื่องขบถนี้ได้ทำให้เกิดการวุ่นวายต่าง ๆ เดือนหนึ่งหรือสองเดือนจึงสงบการคิดขบถ ครั้นเป็นการณ์นำกลัวมากและได้คิดกันอย่างสนิทมาก ถ้าแม้ว่าคนต้นคิดการเรื่องนี้มีเหตุอ้างถึงศาสนาคริสต์นิกายแมแต่เล็กน้อย เป็นการเชื่อได้เน่ว่าคนไทยโดยมากคงจะเข้าด้วยกับพวกขบถ แลในไม่ช้าเมืองไทยก็คงจะตกอยู่ในมือพวกขบถทั้งหมด ข้าพเจ้าต้องสารภาพว่าพอได้ทราบข่าวถึงเรื่องผู้คิดขบถคราวนี้ ข้าพเจ้าอดไม่ได้ที่จะต้องให้พระแท่นพระเป็นเจ้าในการที่ยังไม่ได้จัดการในเรื่องศาสนาเลย แลข้าพเจ้าได้รู้สึกว่าการที่ไม่สำเร็จนี้ถึงแม้ว่าจะ

เป็นการนำวาทะถ้อยคำจริงอยู่ แต่ก็คงเป็นเพราะพระเป็นเจ้าได้
บันดาลให้เป็นเช่นนั้นโดยแท้ เพราะเหตุว่าถ้าพวกมลายูได้เอ่ย
ถึงศาสนาคริสต์เช่นแม่แต่คำเดียวแล้ว ก็คงพอที่จะทำให้ไทยโทะ
พวกเราว่าเป็นต้นเหตุในการที่เกิดขบถคราวนี้ มาบัดนี้การทั้งปวง
ก็เรียบร้อยลงรูปเดิมหมดแล้ว แลพระเจ้ากรุงสยามก็ยังทำให้
เราได้มีความหวังได้อยู่เสมอ ฝ่ายมองซิเออร์คอนชตันซ์ซึ่งมีความ
ลับในใจยิ่งกว่าคนอื่นได้บอกกับข้าพเจ้าเมื่อสองสามวันนั้นเองว่า
มองซิเออร์คอนชตันซ์ยังตั้งใจได้อยู่เสมอ แต่ในเวลานี้ยังรอ
ความช่วยเหลือจากประเทศฝรั่งเศสอยู่ ควรจะต้องอ้อนวอนขอ
ให้พระเป็นเจ้าได้จัดการให้เป็นไปตามผลที่พระเป็นเจ้าต้องการให้
เป็นไปนั้น แลในระหว่างนี้ศาสนาคริสต์นิกายก็ยังแผ่ไปทั่วพระ
ราชอาณาจักร

เพราะเหตุว่ามองซิเออร์คอนชตันซ์ได้ส่งหลาน^(๑) ของเจ้า
แผ่นดินเมืองมากาซาซึ่งทิวศตไปแล้วนั้น แลได้ส่งลูกของ
มองซิเออร์คอนชตันซ์เอง ๒ คน ไปถวายต่อท่านดุกเดอบูรกอญ

(๑) หลานของเจ้าแผ่นดินเมืองมากาซานี้ได้ส่งไปกับมองซิเออร์
เอนแยเวซ (N. Gervaise) มองซิเออร์แยเวซนี้ได้มายังเมืองไทยเมื่อ
ยังหนุ่มอยู่ ประสงค์จะมาเป็นมิชชันนารี แต่เมื่อกลับไปยังประเทศ
ฝรั่งเศสก็ยังหาได้เป็นนักพรตไม่

และตุ๊กตังยู^(๑) (duo d' Anjou) นั้น ข้าพเจ้าจึงเห็นว่าเป็นหน้าที่
 ของข้าพเจ้าที่จะต้องเขียนหนังสือกราบทูลพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสแล
 ท่านตุ๊กเตอบูรกอญ์ให้ทรงทราบ หนังสือถวายทั้งสองฉบับนั้น
 ข้าพเจ้าได้ส่งมายังท่านพร้อมด้วยจดหมายฉบับนี้แล้ว แลหนังสือ
 ถวายนั้นหาได้ปิดผนึกไม่

จดหมายมองเซินเยอร์ลาโนถวายท่านตุ๊กเตอบูรกอญ์
 วันที่ ๓๐ เดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๖๘๖ (พ.ศ. ๒๒๒๙)

ด้วยท่านเสนาบดีของพระเจ้ากรุงสยามได้พยายามขอพระ
 มหาคฤษฎาต่อพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสผู้เป็นพระเจ้าแผ่นดินอันใหญ่ยิ่ง
 ของพวกเรา แลท่านเสนาบดีก็กลัวที่จะหวังว่าคงจะได้รับพระ
 กรุณาถึงความปรารถนา เพราะพระเจ้ากรุงสยามก็ได้ทรงแนะนำ
 ฝากฝังมายังพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสแล้ว เพราะฉะนั้นท่านเสนาบดี
 จึงจะนำบุตรหวัปมาถวายไว้ต่อพระองค์ การที่ท่านเสนาบดีได้
 ตกลงใจจะเอาบุตรซึ่งเป็นสิ่งที่รักอย่างยิ่งของบิดาถวายไว้ต่อพระ

(๑) ท่านตุ๊กตังยูนี้เป็นพระนัดดาของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ท่านตุ๊ก
 เตอบูรกอญ์เป็นลูกศิษย์ของเฟเนลอง (Fenelon) ดันพระชนม์เมื่อ
 ค.ศ. ๑๗๓๒ แล้วย้ายหลังท่านตุ๊กตังยูได้เป็นเจ้าแผ่นดินเมืองสเปน
 ทรงพระนามว่าฟิลิปที่ ๕

องค์นั้น ก็โดยเหตุที่พระองค์ถึงแม้ว่าจะยังทรงพระเยาว์อยู่ก็จริง แต่ก็มีพระอริยาศยอันดีซึ่งกระทำให้ปลื้มพระทัยของพระเจ้าแผ่นดินอันใหญ่ของพวกเรา แลกระทำให้เป็นเกียรติยศของประเทศฝรั่งเศสทั้งเป็นสิ่งที่กระทำให้ทั่วโลกสรรเสริญชมเชยด้วย ท่านเสนาบดีหวังใจว่าพระองค์คงจะรับบุตรของท่านไว้เป็นแน่ จึงได้ส่งของต่าง ๆ มาถวายตามประเพณีที่เคยปฏิบัติกันมาในเมืองนี้ เพื่อเป็นการแสดงความอ่อนน้อมในตัวบิดาแลบุตรด้วย ท่านเสนาบดีต้องการให้บุตรได้รับความเล่าเรียนให้รู้สึกตัวว่าเป็นคนของพระองค์ แลให้อยู่ในปกครองบังคับบัญชาของพระองค์ไม่ว่าจะอยู่ในที่ใด ๆ ข้าพเจ้าเชื่อว่าพระองค์คงจะประทานอนุญาตให้ข้าพเจ้าช่วยขอร้องเพิ่มเติม ขอให้พระองค์ได้ทรงพระเมตตาารับเด็กคนนั้นไว้ อยู่ในความปกครองของพระองค์ต่อไป แลข้าพเจ้ายังหวังต่อไปว่า พระองค์คงจะได้รับมรดกในการที่มีพระทัยเต็มไปด้วยการกุศลสำหรับแผ่การศาสนาให้ตลอดไปถึงชนสามัญ เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงเชื่อว่าพระองค์คงจะได้ทรงพระเมตตาแผ่การปกครองของพระองค์ให้มาถึงคณะพวกข้าพเจ้าด้วย ข้าพเจ้าได้ขอร้องต่อพระเป็นเจ้าเสมอ ขอให้พระองค์ได้รับแต่สิ่งที่ดีงาม แลในที่สุดข้าพเจ้าขอแสดงตัวอ่อนน้อมต่อพระองค์ ฯ ล ฯ

จดหมายมองแซนเยร์ตาโน ถวายท่านดุกังญู (Duc d'Anjou)

วันที่ ๓๐ เดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๖๘๖ (พ.ศ. ๒๒๒๙)

เมื่อพวกข้าพเจ้าได้ทราบข่าวอันน่าปลื้มใจตั้งแต่ปีก่อน
ว่าพระองค์ได้ประสูติแล้วนั้น จึงได้มีความปีติยินดีอย่างยิ่ง
แลโดยที่ถือใจว่าพวกข้าพเจ้าก็เป็นข้าแผ่นดินอันสุจริตของพระ
เจ้ากรุงฝรั่งเศส จึงเห็นเป็นหน้าที่ต้องขอบพระคุณพระเป็นเจ้า
ที่ได้โปรดกรุณาต่อประเทศฝรั่งเศสเช่นนี้ ความยินดีอันนี้หา
ยินดีแต่เฉพาะพวกฝรั่งเศสไม่ แต่บรรดาชาวต่างประเทศทั่วไป
ก็มีความยินดีพร้อมกัน และพระเจ้ากรุงสยามซึ่งทรงตั้งพระทัย
ดีต่อความสุขความเจริญของประเทศฝรั่งเศสแลพระเกียรติยศ
ของพระเจ้าแผ่นดินอันใหญ่ของเรานั้น ก็ได้ทรงแสดงยินดี
อย่างที่สุดเหมือนกัน เพราะฉะนั้นท่านอัคมหาเสนาบดีของพระ
เจ้ากรุงสยาม ซึ่งเป็นคนถือศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก มีความปรารถนา
ที่จะแสดงความยินดีอันนี้ด้วยตัวของตัวเอง จึงเชื่อว่าพระองค์
คงจะไม่กริ้วในการที่ท่านอัคมหาเสนาบดีจะนำบุตรถวายไว้ต่อ
พระองค์ ทั้งได้ส่งของต่าง ๆ มาถวายตามประเพณีของเมืองนี้
สำหรับแสดงความอ่อนน้อมต่อพระองค์ด้วย แต่เพราะเหตุว่า
ข้าพเจ้าได้เกี่ยวกับเด็กคนนี้โดยที่ เป็นผู้ได้ให้นามมันดั้น ข้าพเจ้า
จึงสามารถช่วยบิดากราบทูลขอรับรองต่อพระองค์ ขอได้โปรดรับ
เด็กไว้ให้อยู่ในจำพวกข้าของพระองค์ด้วย แลข้าพเจ้าขอรับรองต่อ
ไป ขอให้พระองค์ได้ทรงพระเมตตาปกปักรักษาปกครองคณะ

บาดหลวงของพวกข้าพเจ้าด้วย พวกข้าพเจ้าทั้งหลายก็หวังใน
 ความเจริญของพระองค์อยู่มิได้ขาด แลส่วนตัวข้าพเจ้าเองก็
 ขอแสดงความนับถือแลอ่อนน้อมต่อพระองค์ ๆ ล ๆ

พิมพ์ที่โรงพิมพ์พระจันทร์ ที่พระจันทร์ พระนคร
นายสนั่น คัมภีร์ / เจ้าของมอญพิมพ์ไทย

พ. ศ. ๒๔๘๐